

Egy idősebb német fogorvost bíztak meg a tábor dentológiai betegeinek kezelésével. Kezdetleges műszereivel is igen kitűnő munkát végzett, még a szabad betegeknek való segélynyújtást is megengedték neki. Csak németül beszélt, így jelen kellett legyenek rendelkezésein tolmácsolás végett. A tábor külső raktárosa egy mindig részeg, kulcsait állandóan kezében hordó mordvin ember volt. Egy napon beállított a rendelőbe, s fogfájásra panaszkodott.

— Húzzátok ki, hogy ne fájjon! Marad még úgyis elég!

A német megvizsgálta, majd segítségemmel közölte vele, hogy nincs szükség húzásra, mert egy kis tömással is meg lehet oldani a dolgot.

— Ti jobban tudjátok — nyugodott bele a raktáros.

A kezelés megtörtént. Kértük, hogy két nap múlva okvetlenül jöjjön el ismét.

A rendelő közvetlenül az őrség szobája mellett volt. Másnap dél körül már a zónán kívülről is lehetett hallani a raktáros ordítását. Arcát kezébe fogva rohant be a rendelőbe, s rettenetesen káromkodott.

— Hol van ez a két fasiszta kutya? Meg akarnak ölni! Mit tettek be tegnap a számba? Megőrülök, úgy fáj. Ó, majd adok én nekik, az ocsmány férgeknek!

Kollégám nem sokat értett ugyan az egész kifakadásból, de velem együtt aggódva várta a mordvin megjelenését. Tekintve hirtelen bejövetelét, senki nem motozta meg, senki nem kísérté hozzánk. Amikor berontott, villámgyorsan körülnézett; csak hárman voltunk a szobában. Zsebébe nyúlt, s két piros tojást nyomott a kezembe.

— Ma húsvét van — súgta alig hallhatóan, s máris rázendített:

— Ha rögtön nem állítjátok el a fájdalmamat, börtönbe vitelék mindkettőtöket, átkozott dögök!

A német orvos nem fogta fel azonnal a dolgokat, néhány rövid szóval meg kellett nyugtatnom, hogy nincs semmi baj, motoszkáljon csak a raktáros szájában, aki kézmozdulattal s kacsintással jelezte, hogy semmije se fáj, de azért tovább nyöszörgött. Bejött egy katona is, s lassan magyarázni kezdtem:

— A raktáros néptárs valami kemény dolgot rághatott. A tömés kissé meglazult, ezért volt a fájdalom. De ugye most már elmúlt?

A mordvin fogait egymáshoz érintve mondta:

— Nem, most már nem fáj. De mondhattátok volna tegnap, hogy nem szabad rágnom rajta. Holnap bejőjtek? — kérdezte egészen lecsendesedve.

— Okvetlen — feleltem. — Holnap a végleges tömést fogja megkapni.

Betegünk a politikai foglyok megbízhatatlanságát hangsúlyozva a katonának, magunkra hagyott bennünket.

Akkor tudtuk meg, hogy húsvét van, s szebb ajándékot nem kaptam fogságomban a mordvin raktáros piros tojásánál! Amikor a német orvosnak megmagyaráztam, miért is rendezte az egész cirkuszt a mordvin, maga elé nézve mondta:

— A fene érti ezeket!

RUPP EZREDES

Néhány lövés, izgatott kiabálás, rohanás, majd géppisztoly-sorozatok ébresztették hajnali négy óra tájban a foglyokat. Mindenkit kihajtottak az udvarra, le kellett ülni, s moccanni sem volt szabad. Idegen tiszték papírokkal a kezükben brigádonként osztották el a vacogó foglyokat.

Mi történt? Mi lesz? Kivégzés? Kitört a háború?

Amikor a rendelőbe szólítottak, hamarosan megtudtam: az éjjeli szökés történt, az egyik áldozat az ukrán sebész előtt haldoklott.

— Nem tudok mit tenni — mondta. — A vena iliacát lőtték át, el fog vérezni.

Az egész kórház tele volt katonákkal, akik elég nyugodtan hallgatták a sebészt. Néhány perc múlva a fiatal fogoly életére pontot tett a belső vérzés.

Később tudtuk meg az eseményeket: a táborponton tartózkodott a hatvan év körüli lengyel Rupp ezredes, aki a háború előtt a lengyel hadsereg kémelhárító osztályánál volt fontos beosztásban. A háború alatt állítólag együttműködött a németekkel, majd szovjet zsoldba akart állni, de megkapta a maga huszonöt évét. Úgy látszik, az MVD-nek ki kellett köszörsülni a csorbát, amely Roth százados meggyilkolásával esett rajta, így provokációra határozta el magát, s annak kivitelezésére Ruppot szemelték ki.

Több fiatal ukránt és lengyelt — szám szerint hetet —

szökésre bujtatott fel. A barakkok tűztóléletráit a szögesdróton keresztül a kerítéshez támasztották, s azt odahúzva a másik oldalon leereszkedtek. Akkor választották ki a szökés pillanatát, amikor a reflektorok más irányba pásztáztak. Érdekes, hogy a tábor kerítésének túlsó oldalán ebben az időben nem volt véreb! A többiek igen, hiszen hallottuk csaholásukat. A toronyban lévő őr csak az utolsó fogoly ugrását látta. Gondolkodás nélkül lelőtte, s riadóztatta a táborát.

Két óra múlva még egy sebesültet hoztak be az őrségre, ott is verték agyon, kórházba nem került. Naponként fogtak el egy-egy menekültöt, legutoljára Rupp ezredes, húsz kilométerre a táborponttól az erdőben.

Társaival együtt újabb huszonöt évre ítélték. Minden ismerőse határozottan állította, hogy feladata volt a szökés megszervezése, annak minden részletét előre tudta az MVD.

Rupp egy invalidus lágerpontra került, de az elárult testvéreik miatt bosszút kiáltó ukránok és lengyelek utolérték: még abban az évben egy éjszaka késszúrásokkal megölték.

Az egyik elfogott zsebében két darab torokfájás elleni tablettát találtak, amelyeket a rendelőben kapott egyik kollégától. Ezt egy esztendei zárt börtönre ítélték azzal az indoklással, hogy ha a menekülő fogolynak szökés közben megfájdult volna a torka, úgy e tablettákkal fájdalmait csökkenthette volna, s ezzel szökését eredményessé tehetné volna. A csekista logika szerint tehát az orvos indirekt módon hozzájárult a szökéshez...

Ezentúl nem volt szabad semmiféle orvosságot a betegek kezébe adni: a rendelőben való helyszíni lenyelése, felhasználása kötelező volt, s azt katonák ellenőrizték.

A Rupp-féle eset után mindenkit közmunkára váltottak le; helyünket szabad felcserekkel, nővérekkel töltötték be. Valódi, fehér köpenybe bujtatott hóhér-orvosok vizsgálták át a foglyokat, s szinte kivétel nélkül mindenkinek egyes kategóriát adtak, amellyel a legsúlyosabb munkára lettek beosztva. Így kerültem én is egy erdőirtó brigádba, ahol viszont megint tanúja voltam a lakosság irántunk érzett rokonszenvének.

PÜNKÖSD MORDVINIÁBAN

A mordvin népszokás szerint pünkösdkor van a halottakról való megemlékezés ünnepe. Ilyenkor általános a munkaszünet; az egész lakosság már kora reggel élelemmel, itallal megrakodva a temetőbe vonul, s az egész napot ott tölti. Még a sztálini időkben is szemet hunytak az ünnep megülsé, megszentelése felett: ellene nem tudtak semmi hatásos rendszabályt hozni, a nép hű maradt hagyományaihoz.

Már hat óra körül járhatott az idő, s menetben voltunk a táborpont felé, amikor attól néhány száz méterre egy hajcsár megállította a brigádot. Beszélt valamit az őrparancsnokkal, aki újra munkába állást vezényelt, a vasúti síneket kellett feltöltenünk. Az ilyen túlórázások napirenden voltak, s már javában dolgoztunk, amikor az erdő felől egy éneklő csoport mordvin tűnt fel. Most jöttek vissza a temetőből.

Az őrség rögtön a vasút két oldalára hajtotta át bennünket, s hasra feküdve vártuk a mordvinok elvonulását. Egyre közeledtek, s állandóan valami vallásos dalt ismételtek. Amikor egy vonalba értek velünk, megálltak a pályatesten, az asszonyok kibontották csomagjaikat, kenyeret, kalácsot, húsfélét, süteményeket, szárított gyümölcsöt tettek le a sínek mellé, míg egy férfi az őrparancsnokhoz fordult:

— Add oda a foglyoknak, hadd egyenek! — s lassan továbbálltak.

Az egyik katona odament a lerakott élelmiszerekhez, a puskája végével szétkotorta őket, majd csizmájával lerúgta a töltésről.

— Egy frászt beléjük! — röhögte.

Ebben a pillanatban a húsz főnyi mordvin csoport mintegy vezényszóra visszafordult, s olyan átokzuhatagot szórt a katonákra, amelyet addig még senki szájából nem hallottam. Az asszonyok vitték a prímet:

— Korcs testű ördögfiókák! Hát erre tanított meg benneteket az anyátok? A kenyeret lábbal tiporni? Hogy ez legyen az utolsó darab életemben, amit láttok! A vakság lepje el fajzatosokat, az Isten kenyerét ti gyalázzátok, ti csúszómászók, ti férgek, ti rovarok, ti vérszívók!

Ilyen kifejezések röpködtek a katonák felé, s a tömeg egyre feléjük húzódott. A helyzet kritikussá vált. Az egyik katona ijedtségében egy sorozatot a levegőbe lőtt, de ez még elkésredettebbé tette a mordvinokat. Az őrparancsnok kétségbeesetten kiabált:

— Várjatok, testvérek! Beszéljünk nyugodtan, senki nem fog többet lőni!

Szerencsájukra a táborpont felől futólépésben közeledett az öt tagú készütség egy hadnagy vezetésével. Kezében pisztollyal a tiszt a mordvinokhoz fordult. Egy idősebb ember magyarázta el neki a történeteket, mire a hadnagy váratlanul eltette fegyverét, az őrpáncsnokkal tárgyalt, majd az őrségből három katonát magához intett, fegyverüket elszedte, és fedezet alatt a laktanyába kísértette. Közel ment a szétrúgott csomaghoz, alaposan megvizsgálta, s röviden csak ennyit mondott a mordvinoknak:

— Odaadhatjátok a foglyoknak.

— Azt már nem! — válaszolta egyikük. — Egye meg az, aki széjjelrúgta! Mi adunk estére másikat!

A hadnagy beleegyezően bólintott, a mordvinok lassan elszállingóztak, bennünket pedig a táborpontra kísérték. Az ügynek nem lett folytatása, de este a hadnagy maga osztotta ki a brigád tagjainak a mordvinok ajándékát.

A három katonát nem láttuk többet a lágerben.

KÖZÉP-ÁZSIA—SZIBÉRIA

Várakozásomnak megfelelően rövidesen szállítmányba osztottak be, s kénytelen voltam megismerkedni a Szovjetunió ázsiai részén lévő táborokkal...

Ott ismertem meg rabéveim egyik soha el nem feledhető alakját, Vologyát, a fejlevágót...

Hivatalosan ugyan el voltunk választva a közbüntényesektől, de az MVD gondoskodott arról, hogy azért mégis közénk kerüljenek. Ráadásul a bűnözők legalja. Ezt úgy oldották meg, hogy a banditizmus, gyilkosság és rablás miatt elítélteket besorolták „a szovjet társadalomra veszélyes elemek” közé, amely egy szintre emelte őket a politikai foglyokkal. Így lassan újra keveredtünk velük, ha nem is olyan arányban, mint azelőtt.

Mindent s mindenkit terrorizáló bünszervezetüknek kirívó, szomorú példáját tapasztaltam az új lágerben, ahol 1949 nyarán ismertem meg az akkor alig húszéves Vologya Dobrovot.

Közepes típusú betörő volt, büntetését mégis gyilkosságért kapta. Immár negyedik éve igyekezett magát a munka alól kivonni. Már ismert, bár még fiatal tagja volt a blatnoj-világnak, aki előszeretettel beszélgetett a külföldi foglyokkal. Állandóan az előtte ismeretlen országok társadalmi viszonyairól érdeklődött, s beszélgetés közben gyakran hangoztatta:

— Tinálatok minden másképp van. Ha én Európában születtem volna, soha nem kerülök lágerbel!

Mint elmesélte, édesapja valahol Minszk környékén esett el 1941-ben, anyját közmunkára osztották be, s ő már a háború alatt is kisebb-nagyobb lopásokból tartotta magát fenn. Hozzá hasonlókkal együtt bandába verődtek, s szervezett rablásokat hajtottak végre. Közvetlenül a háború befejezése előtt lakást fosztottak ki Moszkva egyik külvárosában, de az arra haladó őr észrevette őket. Lövöldözés, verekedés kezdődött, melynek során a banda két tagja, valamint egy rendőr életét vesztette. Vologya megkapta a huszonöt évet.

A fiú gyakran kapott levelet anyjától, s egy napon örömtől sugárzó arccal közölte:

— A parancsnokságon voltam. Anyám három év óta már többször kérte ügyem felülvizsgálását, de mindig sikertelenül. Most végre a legfelsőbb bíróság figyelembe vette, hogy a bűntény elkövetésekor kiskorú voltam. Az ítéletet megváltoztatta, s bűnrészesség miatt négy évre szállította le büntetésem. Egy hónap múlva szabadulok! S ha lehet, Nyugatra megyek — tette hozzá megfontoltan.

Mindamellett, hogy Vologya bűnöző volt, közeli szabadulásának valamennyien örültünk abban a számunkra kilátástalannak tetsző lágerpokolban.

Alig telt el néhány nap, egy este beállított hozzám a rendelőbe. Végtelen szomorúnak, letörtnek látszott, ami érthetetlen volt számomra.

— Mi bajod van? — kérdeztem.

— Nagyon fáj a fejem, adj valami orvosságot! — válaszolta. Éreztem, hogy valami történt vele, s tovább tudakozódtam:

— Nem értelek, Vologya. Néhány hét múlva szabadulsz, s mégis olyan bánatos arcot vágsz, mint egy újonnan elítélt. Miért? Elmerengve nézett rám, s szinte tagolva mondta:

— Ne kérdezz semmit! A szabadságot én nem fogom meg látni.

Ezzel lassan kiment.

A következő vasárnap délután a barakkok mögötti téren élveztük a ritka napsütéstől áldott pihenőt. Vártuk a szokásos

délutáni számlálást, amit pihenőnapokon mindig korábban tartottak a szokottnál. Többedmagammal a fűben heverészünk, s az örökös lágertémákat — munka, étkezés, szabadulás — vitattuk. Egyszer az egyik osztrák felkiáltott:

— Nézzétek — s ujjával jobb felé mutatott —, Vologyanak elment az esze! Ilyen melegben a vattás nagykabátot húzza magára!

Tényleg, előttünk mintegy húsz méterre Vologya lépegetett buslójában a szanaszét heverő foglyok között.

Az ezután következő események olyan gyorsan történtek, hogy szinte nem is tudtuk azonnal felfogni. Az egyik fekvő fogoly előtt Vologya hirtelen megállt, kabátja alól szekercét rántott elő, s egyetlen csapással majdnem teljesen átszelte az áldozat nyakát.

— Nesze, te áruló! — ordította, s a szekercét annak lábához dobta.

Odaszaladva óriási vérsugarat, átvágott nyaki ütőeret, rángatózó, de már élettelen testet, és Vologya gyűlölettől lobogó szemét láttuk. Minden segítség hiábavaló volt: a szekerce guillotine-ként működött.

A hirtelen ott termett fegyőrök azonnal megkötözték Vologyát, aki semmi ellenállást nem tanúsított, szinte egykedvűen nézett ránk. Szeme mintha azt mondta volna: „Ugye megmondtam?”

A főfegyőr csendesesen megkérdezte:

— Miért tetted?

Vologya megvetően húzta el a száját.

— Kutya volt — mondotta —, meg kellett ölnöm.

A lágerbíróság huszonöt évre ítélte. Elszállították, s nyoma veszett...

Az 1949-es év vége magyar vonatkozású hírekkel zárult. Újonnan elítéltektől és más táborokból jöttektől értesültünk, hogy gróf Bethlen István, Magyarország volt miniszterelnöke, az első világháború utáni magyar külpolitika irányítója moszkvai börtönében „végelgyengülésben” meghalt. Ugyancsak ott pusztult el Werth Henrik vezérezredes is, a magyar honvédség volt vezérkari főnöke. Werthet állítólag évekig hitegették szabadon bocsátással, míg katonai szaktudását papírra vetette, visszaemlékezéseit megírta, s a szabadulás reményében azokat a szovjet tábornokok rendelkezésére bocsátotta. Azután pusztulni hagyták. Művének a második világháború előzményei-

vel foglalkozó részét még ma is tanítják a szovjet katonai akadémiákon.

A kommunista Magyarország hírhedt belügyminiszterének, Rajk Lászlónak a letartóztatása volt az év végi harmadik érdekesség. Állítólagos titoista kapcsolatai és a rendszer megdöntésére irányuló szervezkedés miatt tétette félre s végeztette ki Magyarország bolsevista diktátora, Rákosi-Róth Mátyás. Hét évvel később tudódott ki, hogy provokatív céljainak elérésére a párt egyszerűen feláldozta.

Rajk belügyminisztersége alatt vette át a csekély létszámú kommunista párt Magyarországon az egyeduralmat, mégpedig igen embertelen körülmények között. A hatalomátvitel sötét mozzanatait Rajk szervezte meg, s miután munkáját elvégezte, kötéllel fizettek neki.

ALFONZO GOMEZ

Ránk köszöntött az 1950-es esztendő.

A szovjet kényszermunkatáborokban lévő közbüntényesek világát az előző fejezetekből megismerve, kiegészítésképpen álljon itt egy, a hazájából erőszakkal elhurcolt spanyol fiatalember története! A vele együtt eltöltött több hónapos fogság alatt alkalmam volt Alfonso Gomez lelkivilágába belátni, azt analizálni, problémáit s lelki meghasonlottságát megérteni. A vele történeteket igyekszem úgy visszaadni, ahogyan ő elmondta, s ahogyan én azokat tapasztaltam.

Mint annyi más spanyol gyereket, Alfonzót is 1937-ben lopta ki a szovjet kormány az akkori spanyol köztársaság területéről. A gyermek annak idején hét-nyolcéves lehetett, s csak arra emlékezett, hogy valahol Barcelona környékén laktak. Rakodómunkás apja még 1936-ban elment harcolni, s többé nem hallottak róla, még azt sem tudták, hogy a nemzeti hadseregben vagy a köztársaságiaknál szolgált.

Alfonzónak még két kisebb testvére volt, anyjuk mint mosónő tartotta el a családot, s igen szűkös körülmények között éltek. A családfő anyát később valami milíciába osztották be, s a három gyermek menhelyre került. Nem sokkal ezután az Alfonzóval egykorúakat behajózták a Szovjetunió felé. Az elhurcoltak

számára Alfonzo nem emlékezett, de több százan lehettek. Csak néhány anyának engedték meg, hogy gyermekét elkísérje, egyébként spanyolul beszélő szovjet nevelők kísérték a szállítmányt.

Az ártatlan spanyol gyermekek részére az orosz nyelv kötelező tanulása már a hajón megkezdődött, így az összes élelmiszert, vizet, takarót, miegymást mindenkinek oroszul kellett kérnie. A kísérő szovjet személyzet állandóan hangsúlyozta, hogy azért kellett eljönniük Spanyolországból, mert különben a Franco-hadsereg meggyilkolta volna őket.

Hála a gyerekekkel maradt spanyol anyáknak, az Isten, haza, család fogalma és a spanyol nyelv nem ment feledésbe az elhurcolt gyermekeknél.

A kikötés, a karantén, a vizsgálatok s bejegyzések után hosszabb vasúti szállítás következett, amely egy Urál melletti úgynevezett „spanyol menekülttáborban” ért véget. Itt néhány hónapos szisztematikus átnevelő munka — különleges kiképzőkkel — volt a folytatás, ami nemcsak az orosz nyelv állandó tanulásából állott, hanem minden eszközzel igyekeztek elfeledtetni a gyerekekkel Spanyolországhoz való tartozásukat, és ateista előadásokkal kísérelték meg kiölni a vallást, hitet az immár szovjet állampolgároknak számító gyermekekből.

Annak a néhány spanyol anyának igen nehéz feladat volt ellensúlyozni a bomlasztó kommunista nevelés hatását a fiatalokban. A képzett pártagitátorok minden eszközt felhasználtak, hogy ateista tanaikat elvessék a gyermekek lelkében, s ezzel egyidőben „a nagy és dicsőséges Sztálin” iránti hála érzését felkeltsék bennük.

Itt meg kell említeni, hogy a kommunista rendszer hosszú éveken, évtizedeken sem tudta kiirtani az orosz nép sajátosságos, mélyen vallásos érzését, s gyakran kényszerült kétszínű kompromisszumra. Így a karácsonyi fenyőfa helyett szükségesnek tartotta elrendelni az újévre előkészített karácsonyfa ünnepét, igyekezték Jézus születését elfelejtetni, és „Télapót” (Gyed Moroz) téve meg az ajándékok hozójának.

Az elhurcolt spanyol fiataloknál a háromkirályok ünnepét igyekeztek Sztálinnal helyettesíteni. Már az első vízkereszt ünnepé alatt bevezették a gyermekeket a tábor ebédlőjébe, ahol egy óriási, lampionokkal kivilágított karácsonyfa állott. Miután a csodálkozó gyermekek leültek, a párt főmegbízottja megkezdte beszédét:

— Közületek sokan úgy tanulták, hogy ilyenkor év elején a háromkirályok ajándékokat hoz nektek, csak kérnetek kell

tőlük. Nos, ez nem igaz; csalás volt, és én ezt rögtön bebizonyítom. Ha ezelőtt kaptatok is valamit, azt a ti rosszakaróitok, a papok tették a karácsonyfa alá, hogy ti higgyetek a háromkirályokban. Mindjárt meglátjátok, hogy hiába kéritek őket, ők semmit sem fognak adni, mert ők nem léteznek, és itt nincsenek papok, akik becsapjanak benneteket.

Az agitátor kis szünetet tartott, majd újra kezdte:

— Most mindenki egyenként mondja meg nekem, hogy ajándékként mit szeretne kapni...

A lediktált kérdéseket az agitátor sorban felírta. Ezalatt a színpalak mögött ácsorgó többi nevelő gyorsan elkészítette a csomagokat a már előre felhalmozott óriási mennyiségű játékszerből, természetesen anélkül, hogy a gyermekek erről valamit is tudtak volna.

Amikor a gyermekek kívánságainak vége volt, az agitátor így szólt:

— Imádkozzatok, mint azelőtt, s kérjétek az ajándékokat a háromkirályoktól!

Egy hatalmas függöny lassan leereszkedve eltakarta a karácsonyfát. A gyermekek engedelmesen sorolták fel kéréseiket.

Néhány perc múlva az agitátor felhúzatta a függönyt. A karácsonyfa alatt nem volt semmi...

— Lehet, hogy a háromkirály el van foglalva — szólalt meg gúnyosan a nevelő. — Kérjétek még egyszer!

A függönyt újra leeresztették. A gyermekek megismételték kívánságaikat, de persze ajándékot ezúttal sem kaptak.

Az agitátor a gyermekekhez fordult.

— Immáron láthatjátok, hogy semmiféle háromkirály nincs, mert semmit sem adnak nektek. De ha most egyszerűen megkéritek az emberiség bölcs tanítóját, a népek atyját, a mi szeretett Jozsif Visszarionovics Sztálinunkat, aki megmentett benneteket az éhhaláltól, és ide, a szabad emberek paradicsomába hozott, ő rögtön megadja nektek mindazt, amit tőle kértek. Mondjátok utánam: „Drága jótevőnk, Jozsif Visszarionovics, add meg nekünk, amit kértünk!”

A gyermekek elismételték a mondatot, erre a függöny hirtelen felhúzódott, s a karácsonyfa körül az ajándékok sokasága hevert...

A nevelő hagyta, hogy a gyermekek csodálkozzanak, majd a karácsonyfához ment, egyenként olvasta a csomagokra írt neveket, s biztató szavak kíséretében adta át az előszólitott gyermekeknek. Ha valamelyik gyermek kívánságát nem sikerült

teljesíteni, akkor valami más ajándékot kapott cserébe, s a csomagon cédula volt a következő szöveggel:

„Más, szegényebb gyermeknek kellett adnom, ne haragudj. Helyette fogadd el ezt!

Joszif Visszarionovics Sztálin”

Mint a többi gyermekre, Alfonzóra is hatással volt ez a jelenet, de ösztönszerűen érezte, hogy valami azért nincs rendjén. Hisz’ odahaza Spanyolországban mindig a háromkirály hozta az ajándékokat, és most egyszerre minden másképp van? Hogyan lehet ez?

Az anyja által lelkébe ültetett vallásos érzést nem tudta teljesen elnyomni Sztálin csomagja. Mindemellett a naponta halott propaganda lassan kétségeket kezdett ébreszteni benne, s talán belőle is párthű kommunistát nevelt volna a bolsevista rendszer, ha egy közbejött esemény nem ad új fordulatot a kilencéves gyermek életének.

Egy vetített képekkel kísért, vallásgyalázó, ateista előadás után fürödni vitték a gyermekeket a közeli folyóhoz. Az egyik nevelő meglátta Alfonzónál az édesanyjától kapott kis feszületet, melyet pedig eddig gondosan dugdosott. Durva mozdulattal vette el tőle, s azt zsebre téve alaposan megdorgálta Alfonzót az ilyen „babonás jelvény” viseléséért.

— Egy szovjet gyermek nem visel ilyet — mondotta —, ez csak a papok találmánya.

Alfonzó lelkében az eddig talán csak lappangó ellenállás most vált tudatos érzéssé. A szidásra nem szólt semmit, de elhatározta, hogy kommunista soha nem lesz.

A fiatal spanyolokat később iskolákba osztották be, ennek elvégzése után került Alfonzo lakatos továbbképzésre, s tizenöt éves korában már egy szverdlovski gyár műhelyében dolgozott.

A második világháború közben befejeződött, s a Szovjetunió területén mindennapos volt az éhség, a betegség, a lágerek...

Miután sem a fizetések, sem az élelmiszeradagok nem voltak elegendőek, Alfonzo és néhány társa a gyárból csempészett ki üveget, fűrészt, kalapácsot s minden olyan szerszámot, amelyet a feketepiacon értékesíteni lehetett. Zsirt, dohányt, cukrot lehetett értük kapni.

Néhány sikeres üzlet után a társaság rajtavesztett, s tizenhat éves korában Alfonzo először került szovjet munkatáborba, de tekintve korát, csupán egy évre szóló ítélettel. Itt ismerte meg Alfonzo a szovjet állam által „paradicsomnak” nevezett új haza igazi arculatát. Megfogadta, hogy minden körülmények

között el fogja hagyni a Szovjetuniót, és visszatér Spanyolországba.

Kiszabadulása után terveinek megfelelően hajóra kért beosztást, ami sikerült is. Huzamosabb ideig csak szovjet kikötőkben fordult meg a hajó, míg 1947 nyarán Konstancában vetettek horgonyt. Nem ismerve a Moszkva és csatlósai között fennálló viszonyt, Alfonzo úgy gondolta: itt az alkalom a szökésre, lényeg, hogy ne legyen többé szovjet területen.

Egy éjjel kiúszott a partra, de már másnap visszahozta a román rendőrség a hajóra. Irgalmatlanul összeverték, megbilincseltek, s néhány héttel később a szeszaztopoli különbíróság tizenkét évi javító munkára ítélte „a Szovjetunió területe engedély nélküli elhagyásának kísérlete, valamint a Szovjetunióval szemben ellenséges magatartást tanúsító állammal fennálló kapcsolata miatt”.

Melyik volt ez az állam? Milyen kapcsolatai voltak neki vele? Nos, Alfonzo ezt sose tudta meg.

A kihallgatások alatt többször megverték, éhezettették, s végül olyan jegyzőkönyvet íratnak alá vele, amelynek tartalmáról semmi tudomása nem volt, de aláírta, mert nem akart tovább szenvedni a tetvekkel teli sötét cellában. Mint „politikai bűnös” került egy politikai foglyok számára létesített kényszermunkatáborba.

Amikor én 1950-ben találkoztam vele a négyes számú különleges büntetőtábor 16. pontján, Alfonzónak már huszonnyolc évi összbüntetése volt ötszörös szökési kísérlet miatt. A körülbelül ötezer elítéltet számláló lágerponton Alfonzo — dacára politikai pontjainak — igen jó viszonyban volt a lágerpont belső rendszerét kezében tartó, közbüntényesekből összetevődött szövetkezettel.

Meg kell mondanom, hogy a vele eltöltött majd’ négy hónapos fogság alatt semmiféle közönséges bűnözést nála nem tapasztaltam. Nem, Alfonzo nem volt bűnöző, de gyűlölte a kommunista rendszert, s szerette a szabadságot. Korábbi szökési kísérletei során egyszer váll-lövést kapott, amit nem kezeltek helyesen, s csontvelőgyulladásra gyakran kiújult, emiatt kezelésre járt az orvosi rendelőbe.

Hamarosan bizalmas viszonyba kerültem vele, s megállapíthattam, hogy nemcsak a politikai foglyok szerették, hanem fiatal kora ellenére igen nagy tekintélyt szerzett a lágerpont közbüntényeseinek körében is. Ez utóbbi tény gyakran tette lehetővé a gyámoltalan politikai foglyoktól a bűnözők által elszedett ruhák, cipők, személyi tárgyak sima visszaszerzését.

A szovjet lágerrendszer egészségügyi szolgálatáról szóló fejezetben ismertettem a kötelező, minden harmadik hónapban megtartott úgynevezett „orvosi ellenőrzést”, amely a rendszer egyik szörnyszülöttje, s úgyszólván kizárólag az elítéltek testének külső megnézéséből állt; a kiküldött pártorvosok — de főleg orvosnők — eszerint döntötték el az elítélt munkabíró képességét. Mint említettem, néha megengedték a táborpont elítélt orvosának a jelenlétét, de annak véleménye nem mérvadó, jöllehet ő alaposan ismeri a betegeket.

Így került sorra a fenti lágerponton az 1950. évi tavaszi szokásos „orvosi vizsgálat”. Színhelye a rendelő volt: a nagy, kórházi lepedővel — a higiénia elvégre meg kell tartani! — leborított asztal jobb oldalán két pártorvosnő, középen a belügyminisztérium teljhatalmú megbízottja, balra tőle egy pártorvos foglaltak helyet, s a legszélén, baloldalt én álltam.

Tudott dolog, hogy a gluteális régiók zsírpárnáinak fejlettségéből lehet — de nem kell! — következtetni a szervezet fizikai erőnlétére. Ennek megítélésére elegendő volna a vizsgálandók gluteális részére egy pillantást vetni — hiszen úgyis csak formalitásról van szó —, s máris fogalmat lehet alkotni a munkabírási fokáról.

A Szovjetunió börtöneiben, lagereiben azonban minden fogoly részére kötelező a teljesen meztelenül való, bizottság előtti megjelenés. Undorító volt éveken keresztül tapasztalnom, hogy a ki-rendelt fiatal pártorvosnők zöme nem a vizsgáltak ülepét nézte, hanem inkább az ellenkező oldalt, nem feledkezvén meg ujjukkal kétszer-háromszor megtapogatni nemcsak a gluteális részt, hanem a hasfelületet is...

Délután hat óra körül Alfonzo brigádja következett a vizsgálatra. A belügyi megbízott hívta a foglyokat, s amint az izmos, jó testű spanyol fiú belépett, láttuk, hogy alsótestét fűrdőnadrágszerű valami fedi. Arcán megvetés és hideg nyugalom ült.

A belügyi megbízott helyéről felemelkedve ráivallt:

— Azonnal vedd le az alsónadrágod!

— Micsoda szemtelenség! — toldotta meg az egyik pártorvosnő.

Alfonzónak arcizma sem rándult. Szemét lassan körüljártatta a társaságon, rám nézett, majd a megbízotthoz fordult, s nyugodt hangon így szólt:

— Felesleges, hiszen maguk úgyis egyes kategóriát adnak nekem. Vagy talán a hölgyek nem láttak még elég penist ma?

Az orvosnők arca piros lett. Én valami rosszat éreztem, ak-

kor még nem tudtam megmagyarázni, hogy mit. A megbízott magából kikelve ordította:

— Nyomorult spanyol fasiszta, rögtön vetkőzz le teljesen, vagy vasra veretlek!

Alfonzo egy méterre állhatott az asztal előtt. Hirtelen mozdulattal rövid finn tört rántott elő a fűrdőnadrágjából, bal kezével hasi részét kihúzta, villámgyors mozdulattal egy körülbelül öt centiméteres darabot kanyarított le belőle, s a véres húscsafatot az asztalra dobta.

— Nesztek, kutyák! — kiáltotta. — Évek óta szívjátok a vérem, most zabáljátok a húsomat is! — A tört az asztalra dobta, s felém fordult. — Gyere, kössél be, doktor!

A jelenet óriási hatást váltott ki: vér az asztalon, vér a padlón, mindenkinek jutott néhány csepp vér. Az egyik orvosnő elájult, a másik öklendezni kezdett. A pártorvos falféren bűjt az asztal alá, a belügyi megbízott pedig káromkodni kezdett, s az őrség után kiabált.

Én kimentem Alfonzóval a kötözőbe, elláttam kötéssel, és a be-rohanó katonák azonnal vitték a karcerbe, éppen csak arra volt időm, hogy egy kis mahorkát csúsztassak a zsebembe.

Harminc nap szigorított fogdát kapott, de minden második nap hozták kötözésre. Ilyenkor mindig mosolygott, fekete szeme elégedetten csillogott, s csak azt kérdezte tőlem:

— Ugye jól csináltam?

Büntetésének letelte után váratlanul az erdőirtó brigádba kérte beosztását. Valamennyien csodálkoztunk ezen, hiszen Alfonzo mindig igyekezett magát mindenféle munkától távoltartani, s hirtelen „munkavágya” érthetetlennek tűnt. Ő azonban kitarított elhatározása mellett, s kérését azzal indokolta a lágervezetőség előtt, hogy végre hasznos munkása akar lenni a Szovjetunió fogolyjavító táborának.

Valódi szándékát senki sem sejthette. Be is osztották fadöntésre, s már nyár fele járt az idő, amikor egy napon Alfonzo brigádját a szokásos bevonulási idő előtt vezette vissza a táborba az őrség. Megtudtuk, hogy a rövid déli pihenő alatt Alfonzo leütötte az egyik őrt, elvette géppisztolyát, s bevettette magát az erdőbe. Egy csapat kutyát, század erejű piros parolis katonaságot (hírhedt belügyi fegyveres alakulat) küldtek üldözésére, s még aznap éjjel bekerítették.

Alfonzo bátran harcolt, az utolsó töltényig védekezett, és üldözői közül négyet agyonlőtt.

Másnap láttam őt a hullakamrában, tizennégy lött seb volt rajta.

Nyakában egy fonalon csontból faragott egyszerű kis kereszt lógott...

ÖNBÍRÁSKODÁS

A koreai háborúval kapcsolatosan Moszkva komoly következményekkel számolt. Mao Ce-tung Kínája még túl fiatal volt ahhoz, hogy a nyugati hatalmaknak eredményesen tudott volna ellenállni. Ezért egy szovjet–amerikai összeütközés lehetősége határozott formában kezdte foglalkoztatni a kommunista pártvezetőséget. Egy belső forrongás rémképe egyre jobban erőt vett az MVD irányítóin, s ennek következményeit a politikai foglyoknak kellett elviselniük.

Minden munkára való kivonulás előtt az őrség parancsnoka igen demokratikus módon elszavalta:

— Foglyok, figyelem! Mostantól kezdve az őrség kizárólagos hatalma alá kerültetek. Mindenféle szökési kísérletért, oldalra lépésért, beszédért az őrség figyelmeztetés nélkül fegyverét fogja használni. Megértettétek? Kezeket hátra! Indulj!

Hangos igennel kellett válaszolni, s akkortól kezdve mind menet közben, mind a munkahelyen a katonák hangulatától függött a foglyok élete. Ha úgy tartotta kedvük, kihúztak egy szerencsétlen a sorból — vagy akár a zónából —, s végeztek vele. De megtörtént, hogy a munkahelyen belül gyilkolták meg a kiszemelt foglyot; senki sem törődött ezzel.

Egy alkalommal súlyosan sebesült fiatal kalmüket hoztak be szánkón egyenesen az erdei munkahelyről. Három pisztolygolyó volt a testében. Amíg mi a kezelésével voltunk elfoglalva, a tisztek jegyezték alig hallható vallomását. Erőfeszítésünk nem járt eredménnyel: félóra múlva meghalt. Elbeszélése és társainak vallomása alapján a következő kép alakult ki:

A fogoly már állványba kezdte rakni aznapi fűrészelésének eredményét, amikor az egyik zónán kívüli őr odaszólt neki:

— Gyere ide, kapsz mahorkát!

A kalmük meglepődött, és óvatosan felelt:

— Én nem mehetek ki innen. Le fogsz lőni.

A katona mérgesen rákiáltott:

— Azt mondtam, gyere ide!

— De nem szabad! — válaszolta kétségbeesetten a fogoly.

— Na majd akkor én megyek hozzád! — mondta a katona. Be-sétált a zónába, s pisztolyával háromszor belelőtt a kalmükbe. Gondolta, meg is halt; kicipelte a vérző testet a zónán kívülre, s jelentette, hogy szökés közben agyonlőtte.

Az esetről sorozatos jegyzőkönyveket vettek fel a politikai tisztek, s azok lezárásával a katona tíz nap szabadságot kapott.

Természetes, hiszen csak a nép egyik ellenségét ölte meg...

SAPIROV

A kórházban több alkalommal arra lettem figyelmes, hogy az étkezőcsészéket mosogató öreg fogoly takarítás közben állandóan önmagával beszél. Különöbben nem törődtem vele, az ilyen dolog gyakori a lágerben, főleg az idősebbeknél. Akkor kezdtem csak jobban utánanézni az esetnek, amikor váratlanul ügyészbizottság szállt ki a táborba, s a kórházat is meglátogatta. Farizeusi módon közölték, hogy az elítéltek élet-körülményeit jöttek felülvizsgálni, s nekik bármilyen panaszt elő lehet terjeszteni. Mindent felírtak, s válaszaikat gúnyos fintorok kíséretében azonnal közölték is a panasztevőkkel.

Az öreg edénymosó tiszteletteljes hangon kezdte a főügyésznek elmondani, hogy 1903 óta tagja a kommunista pártnak; a cárizmus ideje alatt négyszer ítélték száműzésre; részt vett a forradalomban, s mint történésznek Lenin több alkalommal kérte ki a véleményét, s általában nem kis szerepe volt a pártban. Igaz, 1920 végétől kisebb-nagyobb megszakításokkal 1939-ig ült, de végül is kiengedték. A háború elején német uralom alá került, ahol ismét csak lágerbe jutott, nem is annyira politikai szereplése, mint inkább félzsido származása miatt.

Azt is ép bőrrrel úszta meg, a háború után viszont „ellen-séggel való együttműködés” címén huszonöt évre ítélték. Most kérvényezi ügyének felülvizsgálását, mert ő nem vállalt semmi-féle szerepet a német megszállás alatt, így büntetését jogtalan-nak tekinti, annál is inkább, mert a vörös hadsereg kötelékében katonai szolgálatot nem teljesített.

A főügyész kezébe vette a papírt, de rá sem pillantott, ellenben gúnyos mosollyal tette fel a kérdést:

— Mondja csak, Sapiro, tehát maga deportálva volt a cárizmus alatt?

— Igen.

— S a dicsőséges proletárdiktatúránk idejében a hitlerizmus elleni háborúban ugyancsak börtönbe került?

— Több mint tíz évre...

— A fasiszta németek szintén bezárták?

— Majdnem egy évig ültem náluk.

— Hm — fintorította el arcát a főügyész. — És azután a szovjet hatóságok újra elítélték, nemde?

— Igen, már négy esztendeje vagyok táborban.

— Csodálkozom magán, Sapiro, hogy intelligens ember létére nem tud szembenézni az igazsággal. Magától minden rendszer szabadulni igyekezett, magát izolálta a cárizmus, a kommunizmus, a hitlerizmus. Maga minden társadalomra nézve veszélyes elem. Értse meg ezt végre, s üljön tovább!

A kérvényt összetépte, s kíséretével kivonult. Sapiro nemán bámult maga elé, s csak annyit jegyzett meg:

— Az biztos, hogy nem jogászember, de ért a dialektikához!

— Nagyon sóhajtott. — Amint látom, ez a pártzsargont szajkózó típus soha nem fog kihalni! És én ilyenekkel dolgoztam együtt! Ah, a gyomrom kavarog!

Koránál fogva Sapiro invalidus kategóriával bírt, így kórházban való alkalmaztatása nem járt különösebb nehézséggel.

Engem lassan fogadott csak bizalmába, de rövidesen baráti kapcsolatba kerültünk. Beszélgetéseink mindennaposak voltak, sőt: néha élénken vitakoztunk. A vele eltöltött közel négy hónap alatt olyan filozófiai, kultúrbölcseleti, történelmi oktatásban részesített, amit fel sem mertem volna tételezni róla. Valóságos élő lexikon volt, a részletekre is kiterjedő műveltséggel s kiváló emlékezőtehetséggel. Sajnos előadásait nem tudom szóról szóra leírni, de megkísérlem lényegüket visszaadni. Nem voltak olyan személyes élményei, mint Kolcsev professzornak — akit különben hallomásból ismert —, vagy legalábbis ezekről nem beszélt, jöllehet Lenintől kezdve Trockijon át Sztálinig a kommunista Oroszország minden jelentős vezetőjét személyesen ismerte.

Polgári családból származott, apja középiskolai tanár volt. Már diákkorában megismerkedett Kropotkin herceg anarchista tanaival, majd Plehanovnak, az első orosz marxistának híve lett, de nagy szimpátiával viselkedett a Kerenszkij-féle szocialista forradalmárok iránt is. 1903-ban véglegesen kikötött a ketté vált szociáldemokrata orosz munkáspárt bolsevik szárnyánál,

de az 1917-es forradalmat éppen úgy ellenezte, mint a mensevikiek.

Lenin uralma alatt évekig a párt történetpolitikai osztályán dolgozott, de közben egyre jobban kiábrándult Leninből. Nézete szerint az első világháború, a forradalom, valamint az azt követő polgárháború okozta óriási szakemberhiány betöltésére tíz évre volt szüksége a pártnak. Lenin semmit sem tett ez irányban, sőt: a meglévő, régi pártkáderek között is viszályt szított. Eredménye ennek a különböző frakciókra való hasadás, és olyan történelmi szörnyek, mint Sztálin, előtérbe jutása s véres abszolutizmusa lett.

Leninnek a demokrata elvektől való eltérését egyébként összegyűjtött műveiben is megtalálhatjuk:

24. kötet, 423. oldal: „Amikor szemünkre vetik az egy párt diktatúráját, mi azt válaszoljuk: Igenis, egypártrendszerű diktatúránk van! Ennek alapján állunk, s erről az útról letérni nem tudunk.”

25. kötet, 441. oldal: „A diktatúra tudományos értelmezése nem jelent mást, mint semmivel, semmiféle törvénnyel, semmiféle előírással egyáltalán nem korlátozott, közvetlen az erőszakra támaszkodó hatalmat.”

27. kötet, 296. oldal: „A bíróság nem köteles kiküszöbölni a terrort. Ezt megígérni önámítás vagy hazugság lenne, hanem köteles azt megalapozni és törvényesíteni, érthetőleg főként minden hamisítás és szépités nélkül.”

— Helyesen gondolkodtam — mondta Sapiro —, amikor a forradalmat 1917-ben túl korainak, sőt: nem helyénvalónak találtam. Minden, ami azután jött, csak következmény volt. Lenin nem tanult a történelemből, nem nézett eléggé vissza a múltba, így magától érthetődő, hogy csak megismételhette azt. A kommunizmust mint egy hit nélküli vallást ajándékozta az orosz népnek, amely mindig a leghívőbbek közé tartozott.

Tagadást vezetett be minden vonalon, megszakítás nélkül csak a múlthoz vagy csak a jövőhöz szólott, a jelent teljesen kihagyta. Erre azt mondhatja, hogy a vallások is a jövőben, a túlvilágban való boldogulást hirdetik. Ez igaz, de azok legalább hisznek a túlvilágban, híveiknek ezt tanítják. A kommunizmus pedig ezt is tagadja, ezt a felfogását akarja mindenáron az egyszerű emberekre erőszakolni. Ideig-óráig ez lehetséges, de végül is a muzsik egyszer csak megkérdi saját magát: A múlt nyomor volt, a jelen nyomor, s nincs jövő, akkor hát mi a különbség a cárizmus és a kommunizmus között? Az előb-

binél még az igazságos túlvilágot helyezték kilátásba az urak, a kommunizmusnál még ez sincs meg.

— Tudja, én sokszor voltam körutakon a falvakban, leszálltam a néphez. Igyekeztem nemcsak megérteni, hanem át is érezni sorsát, problémáit. Láttam, hogy téves úton halad a párt, s a figyelmet erre felhívtam. Dorgálásokban, korholásokban volt részem emiatt; ők továbbra is a hamis vágányon maradtak. Ilyen hibák után automatikusan következett a szellemi teratológia legkirívóbb példánya: Sztálin.

— Évek hosszú során én mindent kielemeztem, ami a párttal kapcsolatos, s a sebet nemcsak felületileg kezeltem: lenyúltam a fertőzés mélyére. Megállapítottam, hogy az elindulás volt a hiba; belőle kifejlett hárombalkezes betegek naturális, szekundér, tersziér tényezők voltak. Egy eszme, melyet az idő alakít ki, s maga nem alkalmazkodik az időhöz — szülőanyjához —, előbb-utóbb holtvágányra fut, s az idő megtagadja szülöttét. A marxizmus egy tudományos gyűjtőnév csupán, Marx alapul vette Démokritosz, Herakleitosz és a többiek filozófiáját, és azt szociálpolitikai elgondolásaival egyesítette, nem feledve el méríteni hozzá a történelmi materializmus tanaiból is. Engels Anti-Dürringjében már az idők változásáról írt, s amikor Lenin az 1900-as évek elején ugyanolyan felfogást hangoztatott, én is beálltam híveinek sorába. Attól kezdve azonban megfeneklett a marxista ideológia, tudományosan és helyesen eddig még senki sem foglalkozott tovább vele a párt teoretikusai közül. Vonalas, tartalmatlan fércmunkákat produkáltak csupán.

— Nemcsak a pártkorifeusok, de sajnos én is figyelmen kívül hagytam a volt cári miniszterelnöknek, Sztolipinnek a parasztság földhöz juttatására irányuló tervét, amelyet még 1906-ban kezdett el. Pedig ha annak megvalósításában mi is részt vettünk volna, azt minden erőnkkel támogattuk volna, akkor soha nem jutunk el az 1917-es eseményekig s az azt követő tragikus korszakig.

— Dacára hogy a torzulásokat világosan láttam, megmaradtam kommunistának, együtt úsztam az áradattal, remélve, hogy egyszer azért mégiscsak megtaláljuk magunkat. De amikor tudomásomra jutott Sztálin teljesen irreális teóriája az osztályharc fokozásáról, kifejezést adtam ellenvéleményemnek. Ő ugyanis, hogy vérengzéseit motiválja, hogy társaitól megszabaduljon, rákényszerítette a pártra tézisé, mely szerint minél nagyobb sikereket ér el a bolsevizmus (habár ilyenekről beszélni sem lehetett a húszas években!), annál inkább fog erősödni az imperializmus ellene vezetett harca. Így a pártnak fokoznia kell éber-

ségét, hathatósabban kell védekeznie, és az ő vonalától való mindenféle eltérési szándékot csírájában kell elfojtani. A valóságba áttéve ez azt jelentette, hogy akitől szabadulni akart, arra csupán rá kellett fogni, hogy pártellenes, hogy imperialista ügynök, hogy burzsuj kém, s máris állhatott az akasztófa alá. Ez ellen tiltakoztam, de tíz évig hallgatnom kellett a lágeregekben. Alighogy onnan kikerültem, Sztálin és Hitler felosztotta Lengyelországot, szuronyok hegyén szállítva oda a szabadságot, éppen úgy, mint öt évvel később a közép- s kelet-európai népekkel tette, nagy hangon hirdetve, hogy ezek a nemzetek immáron szabadok, mint a szovjet nép. Mindenki tudta, hogy ezekben az országokban csak a szovjet hadsereg jelenléte, a Moszkva választotta pártfunkcionáriusok diktatúrája tartja csak fenn a rendszer rájuk húzott kényszerzubbonyát. Vajon hol maradt el Marx azon mondása, mely szerint „Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom”? Pedig ebben benne van minden, de az igazságot még soha senki annyira nem becstelenítette meg, mint a mi időnkben a kommunista párt.

— Talál-e valami kivetnivalót abban, ha én ezek után megcsaltnak érzem magam? Negyvenhét év elteltével? Ön, doktor, külföldi, nem párttag, s úgy vettem észre, hogy józanul ítéli meg mind a múltat, mind a jelent. Ezért beszélek önnel, s teszem ezt nem a kiábrándultság keserű könnyeivel, s nem szánalomkeltés miatt, hanem mert őszinte akarok lenni, és végre valakinek megmondhatom az igazat. Ki tudja, talán ön, talán mások hasznát fogják venni. Én mai nap is használok a párt jelszavait, a mai nap is alkalmazom az előírt frázisokat, de csak ezekkel a korlátolt agyú pártképviselőkkel szemben, amint azt tapasztalhatta, amikor a főügyész elé terjesztettem kérésem. Ők ugyanezt teszik velem, de övéké a hatalom, tehát nekik van igazuk. Ők bornírtságukban magukénak tudják a protestáns Miatyánk megmásított befejező részét: „Miénk az ország, a hatalom és a dicsőség.” Ez így is van most. De nem mindörökké!

— Nem tudom, most hová tartozom. Nem sorolom magam a hívő emberek seregébe, de meggyőződése, hogy erkölcsről csakis hívő ember beszélhet. Mégis van köztem és ezek között egy felmérhetetlen erkölcsi különbség, s talán jogom van azt a magam javára írni. Ez az, hogy én ki merem mondani, én be merem vallani, hogy nevelőanyám, a párt, egy közönséges prostituált, míg ők ezt elhallgatják. Volt bátorságuk milliókat halálba küldeni, de ők maguk gyáván kibújnak a felelősség

alól. Maximum néhány embert neveznek ki bűnbaknak, azokra háritanak mindent, kivégzik őket, de a párt mindig ártatlan marad, a párt sohasem téved. Azután a kivégzett milliók közül egyeseket rehabilitálnak az adott helyzet szerint. Ezzel lezárul egy véres korszak, ám minden kezdődik előlről. A kör nem zárul be soha, csak önmagába visszatér.

— Paradoxként hangzik talán, de itt nálunk már nemcsak a nép, a munkásosztály nem hisz a kommunizmusban, de maguk az agitátorok sem. Egyszerűen divat lett kommunistának lenni, mint ez Nyugaton főleg virul. De ez a divat, mégpedig évszázadunk legveszélyesebb divatja. Használhatatlanságára, életveszélyességére csak akkor döbbennek rá a kliensek, amikor már magukon hordják. Fojtó gallérját mi már harminchárom éve viseljük, s ha ott Nyugaton követni, utánózni akarnak bennünket, ám rajta! De magukra vessenek azután!

— S most ne gondolja, hogy a nyugati demokráciákat eszményképeimnek tartom, vagy rajongok értük. Egyáltalán nem. Sőt: hanyatlásukat érzem, bukásukat elkerülhetetlennek tartom. De sajnálom ugyanakkor, hogy még rosszabb irányba tartanak; kizárólag csak ezért említem meg őket. Nem foglalkozom az ottani problémákkal, elég nekem az itteni. De baljóslatú tényként könyvelem el magamban, hogy a demokrácia eldorádója, a szabad emberek paradicsoma, a Nyugat prímhegedűse, Amerika, történelme folyamán eddig még egyetlenegy valamirevaló filozófust sem adott a világnak. Mi ez? Véletlen? Közömbösség vagy képtelenség?

— Barátaim, társaim történetével nem akarom untatni — mondotta Sapiro egy más alkalommal. — Azok tragikus végük dacára is nagyon hasonlítanak egymásra. Hozzájuk hasonlókat ön már sokat látott, s talán még többet fog látni, így újdonságot nincs módomban feltálatni. Ha jól meggondolom, már mindegyikük valahol felülről nézi a humanizmus percenként ezerszeri arcul csapását az általuk létrehozott földi paradicsomban, amelyről csak most veszik észre, hogy egyik fele zöld, a másik fele rothadt. De egy elvtársam emléke mindig kísért: közvetlen a japán—orosz háborút követő első forradalom után mint lángoló lelkű kommunisták jártuk Miklós cár birodalmát, hogy meggyőződésünk szerint a népet felvilágosítsuk. Hozzáam hasonlóan elvtársam is egyetemi hallgató volt abban az időben, tanárnak készült, s igen kimagasló szónoki tehetséggel rendelkezett. Pontos statisztikai adatokkal felvértezve Petrográd egyik munkásnegyedében drámai módon ismertette a hallgató-

sággal, hogy az akkori orosz területen félmillióra rúg a Zubatov ezredes szervei által fogva tartottak s elítéltek száma. Emlékszem, micsoda elszörnyülködés lett úrrá a munkásokon!

— Húsz évvel később barátom a GPU „emberi munkaerő-hasznosítási” osztályán, vagyis a lágerigazgatóságon volt főnök-helyettes. 1936-ban mint foglyok találkoztunk valamelyik táborban, s felidéztük harminc évvel azelőtti propaganda-körútjainkat, no meg a cárizmus politikai foglyainak számát. Barátom, aki egyébként törekeny szervezetű s egészségű volt, s a vattatások alatt félholtra is verték, keserűen jegyezte meg: „S tudod, hogy mi tizenhat év alatt hány embert küldtünk táborba, hányat végeztünk ki? Szégyellem kimondani: harmincmilliót.” Néhány hónappal később őt is agyonlőtték.

— 1941-ben egy lemergi iskolában tanítottam, ott ért az iskolai év vége, vele együtt a háború. Bevonulásuk után a németek mindjárt koncentrációs táborba vittek, s el voltam készülve a legrosszabbra. A Todt-szervezet emberei munkaerőket keresve kutatták a táborokat. Ötvenhat éves voltam akkor, így nem feleltem meg, foglalkozásomra sem volt szükségük. A német lágerélet is nyomorúságos volt, az éhhalál a küszöbön állt. Szerencsémre — s hála némettudásomnak! — a sors öszszehozott egy vesztfáliai Todt-mérnökkel, aki igen jóindulatúan viseltetett a foglyok iránt. Öszszintén elmeséltem neki életem addigi folyását, amely meglepő hatással volt rá. Főnökéhez vitt, s úgy mutatott be, mint aki majdnem fél életét a rácsok mögött töltötte. Napokon keresztül ismertettem velük életem történetét, s annyi megértést tapasztaltam részükről, hogy apám zsidó voltát sem hallgattam el. Enni-inni adtak, munka alól mentesítő írással láttak el, s két hét múlva szabadon távozhattam a lágerből. Ezekben a „felsőbbrendű embert” képviselő rasszista germánokban több emberség volt, mint saját párt-testvéreimben! Megígérték, hogy amint a viszonyok megváltoznak, lecsendesednek, megkeresnek, s adataimat felhasználják.

— Német nyelvről adásából tartottam fenn magamat, s az elkövetkező három év volt életem legnyugodtabb időszaka. Nem bántott senki, csak saját magammal kellett törődnöm.

Egy ízben Sapiro kitért a Szovjetunió csatlósállamainak helyzetére is, mondván:

— Az emberi önállóság és szabadság felfüggesztésével a szovjet rendszer az eltömegesülés folyamatának kapuit sarkig kitérte. Világos, hiszen az eltömegesedett, juhnyáj szellemű robotember

idomítható a legkönnyebben, s nekik ilyesmire van legelső sorban szükségük.

— A botanikában, zoológiában oly sikerrel alkalmazott genetikát a párt a saját embereire egyáltalán nem terjesztette ki. A tömeg közül kiemelkedni csak úgy lehetett, ha gondolkodás nélkül követték a típusemberek párt által jóváhagyott abnormális tételeit. Ez a felfogás már törvényerejű, s ha egyszer a sztálinizmus véget ér, ez továbbra is meg fog maradni. Talán nem ennyire véres formában, mint most, de érvényben lesz mindaddig, míg bomlott agyú bűnözők, a régmúlt elfelejtett doktrínáihoz görcsösen ragaszkodók fogják a pártot irányítani. Ezek nem veszik észre, hogy az idő halad, s rendszerüknek csak az izmai fejlettek, de belül üres.

— A húszas évek elején, amikor az új szovjet állam létét kívülről már semmi katonai akció nem fenyegette, Lenin harminc évben jelölte meg azt az időszakot, amikor az Európába exportált bolsevizmust kormányzati formában realizálni lehet. Tisztában volt azzal, hogy csak a Szovjetunió óriási területén lehet elindulásának irányvonalai szerint fenntartani, kilengéseit eltussolni. Ezt azért mondom most, mert semmi jóra nem tudok következtetni a Közép- és Kelet-Európára ráerőszakolt tanácsrendszerű kormányzatok jövőjét illetően. Ez a lépés koraszülött elfajzása a szovjet hadsereg győzelmének; Sztálin éppen úgy nem tanult a történelemből, mint elődje, s megismételte annak hibáit. Az itt lévő néhány milliárdnyi külföldi fogoly mindennél világosabban mutatja, hogy ezekben az országokban minden úgy történik, mint 1920-ban nálunk: terror, börtön, kivégzés. A szovjet rendszerű kommunizmust nem lehet kaptafaként alkalmazni más szokásokkal, más mentalitással bíró nemzeteknél, mert olyankénti érvényesítése katasztrófákat okozhat. Lám, Tito Jugoszláviája máris levált a szovjet testről, megunta Moszkva jármát. Pedig ők is szlávok, s mint szervezett kommunista haderővel rendelkezők, akik a háború kitörésétől kezdve velünk harcoltak, egyedüliek.

— Ön jobban tudja, mint én, hogy a többi, ma népi demokratikusnak nevezett államban milyen csekély volt azelőtt a kommunista befolyás, még az egy százalékot sem érte el. A legnagyobb hibát a párt akkor követte el, amikor ezekben az ajándékba kapott s leigázott országokban eszméi terjesztésének továbbvitelét nem az illető országokhoz tartozókra bízta. Hogy csak az ön hazáját hozzam fel példának: hát talál ott a kommunista vezetőség körében magyart? Egy-kettőt igen, de azokat is harmadrendű beosztásban. Egy volt, aki kinőtt közülük, Rajk,

akit nemrégén végeztek ki. Ilyen alapromboló hibákkal csak a népek ellenszenvét kapják cserébe, s kizárólag erőszakkal működhetnek.

— Én még igen hosszan tartónak látom az Európára ráhúzott sötét szovjet éjszakát, s nem tudok megoldást találni. Igaz, nem is az én dolgom, s megérni úgysem fogom. De továbbra is hiszek egy szintézisben, s ha elkövetkezik a józan emberek vezetésének korszaka, ők meg is fogják találni azt...

Ennyit vagyok képes továbbadni Sapiro beszédeiből, amelyeket mindig úgy hozott tudomásomra, mintha katedráján ülne, s higgadt, megfontolt hangon előadást tartana.

Mint hatvan éven felülit nemsokára valami mezőgazdasági táborba vitték, s nyomát veszítettem...

VÁNDORLÁS ÁZSIÁBAN

Az 1951-es év is folytatta a láger-bolyongást, sőt: a fogság legmozgalmasabb évének mondható. Számunkra érthetetlen volt, hogy miért visznek hirtelen egy Leningrád melletti gyűjtőhelyre; onnan miért utaztatnak másfél hónapon át vonattal, hajóval, repülőgéppel az egész hatalmas kiterjedésű országon keresztül Vlagyivosztok érintésével a Szahalin-szigetek mellett Magadanig, majd Kolimára, hogy onnan hat hét múlva a Közép-Ázsiában lévő karagandai táborok egyikében vagonírozzanak ki.

A rezsim általában mindenütt igen szigorú volt, s az éhség még nagyobb lett. Újonnan jött voltam ebben a táborban, s nem értettem, hogy egyik délelőtt a már régebben ott lévő orosz kollégám vagy tíz darab Esmarch-csészével állított be hozzám.

— Készülj fel — szólott —, ma sok munkánk lesz.

— Miért? — kérdeztem.

Megmagyarázta: aznap a lágergazdasághoz tartozó területen krumplit szedtek, s arra kivételesen minden brigádot kivezényeltek. Megengedték, hogy a földeken tüzeket rakjanak a foglyok, s a burgonyát megpiríthassák. Az emberek olyan éhesek voltak, hogy rögtön a munka megkezdése után nyersen vagy félig pirítva falták a krumplit, s természetesen hamar rosszul lettek. Egymásután szállították be őket a rendelőbe,

nekik volt szükségük a gyomormosáshoz használt csészékre. Több mint harminc foglyot hoztak be hozzánk, hatot bélcsavarodással továbbküldtünk a sebészetre, kettő közülük belehalt. Nem maradt el persze a hasmenés, hányás sem, de ezek miatt tilos volt munkafelmentést adni a következő napra.

Undorító, de a lágerkörülményekre jellemző esetnek voltam szemtanúja a rendelő előtt. Egy fiatalabb rab közvetlenül az ajtóban rosszul lett, s fuldokolva hányni kezdett. A félnyersen lenyelt krumplicsemeket gyomra visszaadta. A már erre váró invalidus öregek reszkető kézzel szedték össze, s meg se törülve most ők fogyasztották el... Az állatok közül se sok tenné meg ezt, de az embert ennyire lesüllyeszti az éhség!

Elvileg a favágó és rakodó brigádokhoz kis hátizsákkal felszerelt felcsert osztottak be, aki az elkerülhetetlen kisebb-nagyobb sérüléseket a munkahelyen látta el kötözéssel. Ma még egy súlyosan sebesült, segélyben nem részesített rakodómunkás foglyot hoztak be szekéren. Inge rongyokban lógott le róla, jobb karja teljesen szétroncsolva. Felkarcsontja kiállva lógott a levegőben, a sing- és orsócsontok nyílt törésben feküdtek egymáson. Vagontologatás közben az ütközők közé került a szerencsétlen; egészségügyi személyzet nem volt a helyszínen, s míg a hat kilométeres utat végigszekerezgették vele, már alig volt élet benne.

Bekötöttük, morfint, szíverősítőt kapott, s mozdonyon vitték a központi kórházba. Különös csoda folytán a sebészek beavatkozása sikerült, a fogoly életben maradt, de karját amputálták.

Miért nem volt felcser a munkahelyen? Az ott szolgálatot teljesítőt tíz nappal azelőtt küldte két heti izolátorba a politikai megbízott. Oka ennek az volt, hogy az egyik tiszt váratlan szemlét tartott a brigádokra ügyelő őrségnél, s óvatosan az erdő felől közeledett hozzájuk. Az őrparancsnokot alva találta, s az olyan vallomást tett, miszerint nagyon fájt a feje, és tablettát kért a felcsertől, aki neki altatót adott, mert biztosan szökní akart. Hiába volt a foglyok tanúskodása, hiába mutatta a felcser táskáját, amelyben semmiféle altató nem volt, hiába védekezett, hogy nem is beszélt a katonával, leváltották, megbüntették, s helyettesítéséről nem gondoskodtak, így senki sem tudta segélyben részesíteni a sérültet.

Normális körülmények között az ügy be is volna fejezve. De nem a szovjet lágerben. Nem volt újabb bűnös a foglyok között, keresni kellett tehát a szabadoknál. A táborparancsnok nyomozást rendelt el, mert egy munkást elveszített,

és ez hátráltatja a tervteljesítést. A nyomozók megkezdtek munkájukat, előszedték a felcsert, kihallgatták a brigádot, s megállapították, hogy az őrparancsnok „hanyag magatartásával a munkásbrigádot felcserétől megfosztotta, s így felelős a szerencsétlenség következtében beállt munkáshiányért”. A katona okosan azzal védekezett, hogy ha a felcser jelen lett volna, a baleset akkor is megtörténik, tehát ő nem hibás. A csekisták válasza azonnal kész volt: ha a felcser idejében bekötözi a sérültet, akkor nem kellett volna a karját levágni, s rövidesen újra dolgozhatott volna. Nincs apelláta tovább, s az őrparancsnokot — őszinte örömkre — három évre ítélték...

EGY KIS SZÍVNIVALÓ

Az egészségügyi részleg nyilvántartója egy idősebb orosz nő volt, a valódi orosz lélek megtestesítője. Mint mindenkit, őt is motozták be- s kimenetkor. Szólni a szabad alkalmazottakhoz csak akkor volt megengedve, ha ők kértek benünket. A nyilvántartónővel nekem mindennap több alkalommal beszélnem kellett hivatalos ügyekben mint betegjelentés, receptek átadása, ehhez hasonló. Mindig udvarias volt hozzám, de igen röviden szólt.

Már egy hónapja dolgoztam vele együtt, amikor egy reggel a szokottnál korábban érkezett. Bement az irodájába, de néhány perc múlva kikiáltott:

— Jöjjön be, doktor!

Még nem voltam kész a jelentéssel, s ezt tudomására akartam hozni, de nem hagyott szóhoz jutni. Amint betettem magam mögött az ajtót, ujját a szájára tette, majd gyorsan hátat fordított. Melltartója alól kis csomagot húzott elő, kezembe nyomta, s végtelen kedvességgel halkan mondta:

— Magának hoztam, de meg ne tudja! — s mosolyogva kacintott.

A csomagocskában mahorka volt.

Se azelőtt, se azután nem ismertem ezt a nőt, s mégis szívniivalót hozott be a táborba, amiért tíz évet kaphatott volna.

További jótéteményekben volt részünk tőle, így egy súlyos

tüdőbajban szenvedő magyar fogolynak narancsot csempészett be, azt mondván az őrségen, hogy azt ő fogja tízóraira elfogyasztani.

ÚJBÓL KÖZMUNKÁN – SZÖKÉSSZÍNLELÉS

Váratlanul minden politikai foglyot közmunkára váltottak le, én is a büntetőbrigádba kerültem. Fát raktunk a vagonokba, s norma nélkül dolgoztunk. Ez azt jelentette, hogy bármennyire is igyekeztünk, mindig a legkevesebb élelmet írták ki számunkra. Brigádvezetőm egy fiatal lengyel egyetemista volt, aki egész nap átkozódott.

— Ez így nem megy tovább — mondotta —, hisz' valamenynyien csontvázak leszünk. Ezek a vámpírok a sírba tesznek, hogy a czestochowai Mária büntesse meg őket! Valamit kell csinálni!

Tudtuk, hogy a brigádban két besúgó is van, akik egész primitív módon dolgoztak, identifikálásuk nem volt nehéz. A helyzet nem volt alkalmas arra, hogy ellenük fellépjünk, ellenben felhasználtuk őket tervünk véghezvitelére.

Összeült a brigád szűkebb törzse, megbeszéltük a teendőket, s kiosztottuk a szerepeket. Másnap, két szerelvény megrakása közben egyikünk bizalmasan félrehívta az első számú spiclit.

— Ide figyelj, Mitya! Mi tudjuk, hogy te rendes gyerek vagy, ezért is beszélek most veled. Te is látod: a munka oly nehéz, hogy nem lehet kibírni. Ha tovább folytatjuk, tönkremegyünk, elpusztulunk. Azért amíg erőnk van, szöknünk kell innen. Megrohanjuk az őrséget, lefegyverezzük őket, s rálépünk a zöld ügyészre. (A szökés kedvenc kifejezése a foglyoknál — a szerző megjegyzése.) Most azt kérdelem tőled: számíthatunk-e rád?

Kissé távolabbról figyeltük kettejük sugdolódzását. A besúgó elszápadt, aztán bíborvörös lett, s alig bírta kimondani:

— P-p-persze. — Majd észbekapott, s gyorsan megkérdezte: — De mikor?

— Azt majd megmondom neked — fejezte be a beszélgetést emberünk.

Más brigádbeliekkel figyeltük aznap este Mityát. Elsőnek végzett az esti levessel, kiment az ebédlőből, s a W.C. felé

tartott, a nadrágját tartó rongyot kezdte kioldani. Bement a helyiségbe, de azonnal kijött annak ellenkező oldalán, s lépteit gyors iramban a politikai tiszt irodája felé irányította.

Többre nem volt szükségünk: célunkat elértük, mégpedig kiváló eredménnyel. Másnap reggeltől kezdve brigádunkat nem engedték ki külső munkára, csak a tábor belterületén dolgozhattunk: vizet húztunk a fürdőbe, udvart separtunk, kenyeret raktunk le, s főleg nyugalmasan heverésztünk.

A brigádvezető cselből a táborparancsnokhoz fordult, s kérte brigádja erdőirtásra való beosztását, de persze kérését nem teljesítették, hiába erősködött, hogy ő azelőtt komszomoltag volt.

A spicli szintén ügyes akart lenni. Először sopánkodott, hogy milyen kár, most nem tud szökni, később már óvatosan tapogatózkodott emberünknel: nem akarunk-e a táborból kitörni? Nincs-e terv a belső zónából való szökésre?

Húztuk-halasztottuk a válaszokat, élveztük a pihenést. Végül azt közöltük Mityával, hogy elejtettük a szökési terv belső területről való véghezvitelét, azt csak a munkahelyről lehet végrehajtani. (Nem beszélhettünk a spiclinek belső szökéséről, hiszen ennek könnyen az lett volna a következménye, hogy zárt börtönbe tesznek mindnyájunkat egy évre. Akkor már ismertük az MVD-t!)

Közel egy hónapig tartott „üdülésünk”, ám amikor Mitya megbízói látták, hogy csak az erdőből akarunk szökni, de semmi szándékunk nincs azt a táborból megkísérelni, feloszlatták a brigádot, s tagjait különböző táborokba irányították.

Sikerült túljárnunk a csekisták eszén...

DR. BÁRDOS

A fenyőkkel borított vidék táboraiban mindenütt ugyanaz volt az élet, legfeljebb csak annyi különbséget lehetett észlelni, hogy az egyik rossz volt, a másik rosszabb. Napirenden voltak a minden szakismeret nélkül meghatározott erdőirtás következtében beállott halálos balesetek. Egymáshoz túl közel osztották be a fadóntókat, a hatalmas fenyők szinte következetesen az előírt iránnyal ellenkezőleg dőltek, s egymás után verték agyon a szomszédokat.

Ugyancsak előfordultak az erdőben talált gombák válogatás nélküli elfogyasztása után keletkezett mérgezések. Az áldozatok rendszerint már későn érkeztek a kórházba, segíteni rajtuk nem lehetett, a mérég fel volt szívódva, s a szörnyű kínok között bekövetkezett halál elkerülhetetlen volt.

Közvetlenül az esztendő vége előtt csupa külföldiekből álló új fogolyszállítmány érkezett; alig néhány hónapja fogták le őket. Csehek, németek, románok, magyarok, köztük gyermek-kori pajtásom, Bárdos doktor a maga huszonöt évével a nyakában.

Bárdos doktor 1943 elején esett fogságba a Donnál. Öt évvel később hazaszállították Magyarországra, átment az előírt szűrővizsgákon, s később valami klinikára osztották be. A Magyarországon állomásozó szovjet csapatok hírszerző szervei kiderítették, hogy a háború alatt a magyar megszállás alatt lévő szovjet területen kollégám a polgári lakosságot is orvosi kezelésben részesítette, többek között a falvak lakosságából toborzott tűzoltókat, csőszöket, rendőröket. Rögtön meg is volt a vádpont: az ellenséggel összejátszó polgári személyeket részesített támogatásban, tehát szovjetellenes saját maga is, így izolálni kell huszonöt évre.

Bárdos doktor adott hírt első ízben nekünk a magyar belügyminiszter, Kádár János letartóztatásáról, aki miután elődjének, Rajk Lászlónak felhúzásában főszerepet játszott, s annak hivatalát jutalomképpen megkapva ezeket juttatott szovjet kézre, maga is börtönbe került a régi recept szerint.

Éjszakákon keresztül hallgattam az otthoni híreket, de nem sokáig voltam együtt Bárdossal: az év végén az egész szállítmányt Vorkutára vitték.

NORMATELJESÍTÉS

A légerek vezérigazgatósága kilátásba helyezte, hogy az elítéltek ezután fizetést fognak kapni munkájukért. Ennek első számú feltétele volt, hogy a foglyoknak először semmiféle díjazással nem járó nehéz testi munkával kellett bizonyítaniuk, hogy a légervezetőség érdemesnek minősíti őket a fizetésre. Hónapokon keresztül erőltetett munkatempó volt szükséges ahhoz, hogy ebbe a kategóriába kerüljön valaki. Ha elérte, keser-

vesen csalódott: a fizetett osztályban a normák megkétszereződtek, teljesítésük nagyon nehéz volt. Így az élelmiszerek, liszt, cukor, só, miegymás ki- és berakodásánál egy munkás napi normája nyolc tonna volt huszonöt méteres távolságra, s deszkapallón felvive a vagonokba, vagy onnan lehozni. Ez mintegy száznegyven darab hatvankilós zsáknak felel meg. Plusz a le- és felrakásnál segítő két fogoly kétszáznyolcvan zsákja elosztva a brigád húsz főnyi létszámával, még tizenöt zsák többletet jelentett fejenként.

Jó kondíciójú emberekkel megfelelő időbeosztással talán lehetséges végrehajtani, de a vagonokat rendszerint csak délfele vontatták be, addig a brigádok raktár- és pályatesttakarítás-sal voltak elfoglalva, s az nem számított bele teljesítményükbe. Évek óta éhező, elkínzott, sovány emberekkel öt vagy hat óra alatt a fenti normát nem lehetett megcsinálni. Egy hónapban átlag három-négyszer sikerült a száz százalékot elérni, de fizetést akkor sem adtak, hanem a fogoly nevére vezettek nyolc-tíz-tizenkét rubelnyi összeget. A könyvelőség ezt átadta a kantin vezetőjének, s a fegyőrök ellenőrzése mellett a fogoly vásárolhatott érte mahorkát, kiszáradt cukorkaféléket, néha kenyeret. Egy teljes havi munkájáért kaphatott két cipő kenyeret vagy tíz csomag mahorkát, netán egy kiló krumplicukrot. Az Úr 1952. évében, a világ első szocialista államában!

Természetes tehát, hogy a csalás, a hamis statisztika, a csak papíron szereplő rekordteljesítmények életelemei lettek a rendszernek. Nemcsak a táborokban, de a szabadoknál is. Szinte törvény lett: „Ha nem lopsz az államtól, akkor magadtól, családodtól lopsz.”

Szerencsés helyzetben voltak azok a szovjet állampolgárok, akik csomagot kaptak hozzátartozóiktól, mert zsír, szalonna, dohány, ruhanemű, lábbeli olyan varázslatos szerek voltak, amelyekkel mindent el lehetett intézni, előttük minden ajtó kinyílt. Lopott, csalt mindenki, s arról mindenki tudott. Élelmes brigádvezetők összeálltak, szabályszerű terv szerint dolgoztak, s teljesítményük kiváló minősítést kapott.

Módszerük igen egyszerű volt: az erdőirtó, kocsis és rakodó brigádok csomagot kapó tagjaiból a vezetők először levették a saját részüket, a szabad hajcsároknak, felmérőknek, rakodási ellenőröknek pedig hetenkénti ajándékokat juttattak. (Betyárbecsület azért volt bennük: a csomagosokat nem dolgoztatták, kivételeztek velük.)

Egy négyzetkilométer nagyságú erdőirtási terepen hivatalosan, előre megállapították, hogy például ötezer köbméter fát kell

kivágni. Első nap, mondjuk, a brigád kivágott százat, amelyet a szabad s már előre lefizetett átvevő este pontosan feljegyzett s a könyvelőségnek átadott. Minden átvett fát külön-külön szénnel megjelölt, ez jelezte, hogy azokat már hivatalosan átvette. Lehet, hogy az első napi teljesítmény csak 60%-os volt, de ez nem jelentett semmit. Másnap reggel az első dolga mindenkinek az volt, hogy a már tegnap átadott fából lefűrészeljén egy centimétert, azt a részt, ahol a szénjelzés volt. A hulladékot a gallyakkal együtt elégették, az állványt újrarakták, s ez így ment mindennap. Az előző napi elszámolt fával egészítették ki az aznapit.

Most következett a kocsisbrigád szerepe, az erdőből a rakodóhelyre vitel. Fogatukat közösen megrakták, az ellenőr pontosan jegyezte. Az úton viszont egy csomó fát ledobáltak, elhagytak, s átadták a legfontosabb beosztással rendelkező rakodóbrigádnak: ezeknek kellett a vagonot megtölteniük azzal a mennyiségű fával, amely soha nem érkezett meg.

Erre való volt a keresztbe rakási szisztéma, amelyet különösen zárt vagonokban lehetett alkalmazni: sorbarakás helyett egy réteg fát keresztbe fektettek, a vagon alján alig volt fa, de a húsztonnás kocsit tizenkét-tizenöt tonnával is tele lehetett tölni.

A szabad ellenőrök gondoskodtak arról, hogy minden szerelvényben legalább két csukott vagon legyen, valamint arról is, hogy kirakodásnál selejtbe írjanak le egy-két tonnát, vagy a szállítás közben „lecsúszott az oldaltartó vas” címén a szállítmány mennyisége a valódinak feleljen meg.

Az átvevő helyen lévő bútorgyár már másik lágerpont volt, a mi vezetőségünket annak nehézségei nem érdekelték. Lényeg az volt, hogy az előírt ötezer köbméter fát vagonra rakjuk. A papíron sikerült is ötezeröttszázat kimutatni, a terv eszerint túl volt teljesítve, a valóságban azonban még négyezer köbméter sem lett kitermelve.

Jóllehet senki előtt nem volt titok a munkaterv ekkénti teljesítése, arról még a besúgók sem adtak hírt felfelé. Egyrészt ez nem volt politikai dolog, másrészt nekik is kevesebbet s kényelmesebben kellett dolgozniuk, de az is jelentőséggel bírt, hogy maga a táborvezetőség emberei is az előírt normán felül kaptak az állam tüzelőjéből.

Jó szervezés kérdése volt az egész, s nem tudok arról, hogy emiatt valakit is felelősségre vontak volna.

GYERMEKNEVELÉS

Az egész fiatal, szabad gyerekek propaganda szerint irányítását még a táborok környékén épült kis falvakban sem hanyagolta el a rendszer. Héttől tizennégy éves korig időnként összegyűjtötték őket tanítóik kíséretében, s a párt vendégül látta őket. Felolvasásokat tartottak, filmeket vetítettek, majd befejezésül hivatásos színészekkel a tanácsházán — vagy szabadtéren — a következő darabot játszották el előttük:

A színtér hátulján egy hatalmas, a Szovjetuniót ábrázoló térkép volt megvilágítva. Cilinderes, fehér szakállú, tipikus Uncle Samnek öltözött színész lopakodik be, hóna alatt egy miniatűr atombombával. Óvatosan körülnéz, s monológba kezd:

— Most végre itt vagyok nálatok, átkozott kommunisták! Végezni fogok veletek, kiirtom még ezeket a gyermekeket is, elpusztítom városaitokat, megöllek benneteket, mert ti nem vagytok emberek!

A térképre dobja bombáját, de az nem robban.

A gyermekek izgatottan figyelnek, az amerikai elsápad, minden izében kapkod levegő után, amikor a fényszórók a színtér oldalán álló szovjet katonát világítanak meg, aki gúnyosan mosolyogva közeledik.

— Hallottuk beszéded, jenki! Szóval te bennünket akarsz megölni? A mi országunkat akarod elpusztítani? Ezeket a gyermekeket meggyilkolni, he?

Az amerikai térdre esik, s könyörög a szovjet katonának:

— Ne bánts, Iván, bocsáss meg, én nem csinállok semmi rosszat!

Főlényének tudatában a szovjet katona jóindulatúan megszólal:

— Ne félj, nem foglak bántani, mi nem vagyunk olyanok, mint ti. Visszaengedlek Amerikába, de mondd meg ott, hogy a szovjet hadsereg örködik népe, gyermekei fölött, s bennünket soha nem tudtok legyőzni. Mondd meg azt is, hogy atombombánk nekünk is van, jobb s nagyobb, mint a tiétek. Nézd! Lásd!

A térképen most Amerika ábrázolódik, fényesen kivilágított városaival. A katona zsebéből egy kis atombombát húz elő, s azt könnyű mozdulattal a térképre dobja. Többszöri kisebb robbanás, az amerikai városok eltűnnek, s az Egyesült Államokból csak papírfoszlányok maradnak.

A villany felgyullad, óriási taps, a gyermekek csokoládé- és süteménycsomagocskákat kapnak, utána egy szovjet agitátor hazafias

beszédet intéz hozzájuk, kiemelve a szovjet állam hatalmát, hadseregének legyőzhetetlenségét, s a szovjet gyermekek védelmezőjét, Sztálint.

El kell ismerni, propagandának hatásos...

Egy most érkezett szállítmányból egyenesen a kórházba hozták az 1947-ben huszonöt évre ítélt Kovács Bélát, a kisgazdapárt főtitkárát, volt földművelésügyi minisztert. A Rákosi-klikk szabadulni akart ettől a becsületes, talpig magyar politikustól, aki nem tartozott a Fejbólintó Jánosok közé, aki a magyar paraszt érdekét mindig védte a kommunistákkal szemben, s nem volt hajlandó a szolgahadba beállni.

Magas vérnyomását a többszöri éhségstrájk csak komplikálta, állandó fejfájásai, szívzavarai voltak. Együttlétünk alatt a háborút közvetlen követő magyar politikai élet eseményeiről, személyeiről részletes leírást kaptam Kovács Bélától, akit 1955 novemberében, Magyarországra való visszaszállítása után a hazai kommunisták újra a börtönbe dugtak (velem együtt). Nyolc évvel azelőtt kellemetlen volt számukra közéleti szereplése, így hát átadták lassú halálra szovjet elvtársaiknak. A Sztálin halála utáni enyhülés visszadobta a magyaroknak, de sokáig nem lehetett bezárva tartani, így 1956 februárjában kiengették. A kommunistákkal semmiféle közösséget nem vállalt, visszavonulva élt. A Nagy Imre-kormányban újra földművelésügyi miniszter lett. A forradalom eltiprása után Kádárék ismét le akarták tartóztatni, de különös módon ezt éppen a szovjet hatóságok akadályozták meg. Talán azért, mert olyan derekasan viselkedett a fogságban, s véleményét mindig őszintén megmondta kínzóinak.

Két idősebb betegem vitatkozását akaratlanul is gyakran hallottam. Az egyik a hetven éven felüli ateista Kondratov, az ukrán legfelsőbb törvényszék egykori elnöke, a másik a nyolcvanéves Belov baptista prédikátor volt. Állandóan Isten létéről vitatkoztak, s naponta háromszor vesztek össze. Kondratov mindig gúnyolódott:

— Te annyit imádkozol, s az Isten mégse segít rajtad. Nézd meg: minálunk, ateistáknál ez másképp megy. Tévedésből nekem is adtak ugyan huszonöt évet, de megírtam a kérvényt, s engem az elvtársak kivisznek innen.

— Igen, de a temetőbe, s nem az elvtársaid — jegyezte meg finom gúnnyal Belov.

Kondratovnak hamarosan visszajött a kérvénye. Piros ceruzá-

val csak az volt ráírva: „Ítélete törvényes!” Lepecsételve a szovjet legfelsőbb bíróság pecsétjével, alatta olvashatatlan aláírás.

Ettől kezdve Kondratov búskomorságba esett. Nem vitatkozott, csendesesen hallgatta Belov magyarázatát, s szeme nedvesen csillogott, amikor egy alkalommal megjegyezte:

— Ha tudnád, hány kérvényre írtam én is ugyanezt!

Amikor haldoklott, Belov csendesesen imádkozott a priccsejénél. Kondratov utolsó szavai ezek voltak:

— Belov, ha én a te Istened elé kerülök, rossz lesz nekem!

ZSIDÓ ORVOSOK LEFOGÁSA

Kedvezőtlen légkörben kezdődött ez a később nagy változásokat hozó 1953-as év.

Január első napjaiban a lágerügyészség megbízottai jelentek meg a táborpontokon. Nyilvánosságra hozták a legfelsőbb tanács ukázát, mely szerint ezentúl a légerekben, börtönökben elkövetett gyilkosságokért halálbüntetés jár. Minden egyes fogolynak aláírásával kellett igazolni, hogy ezt tudomásul vette.

Találgattuk, mi lehet az oka ennek a hirtelen bevezetett rendelkezésnek. Újabb lázadásokról nem hallottunk, ahol csekistákat vagy azok embereit ölték volna meg. Olyan nagyok lennének az egyéni leszámolások esetei a fegyőrök, katonák ellen, hogy e lépés megtételére kényszerült az MVD? Vagy talán a közbüntényesek fogtak ismét valami véres akcióba?

Nem találtunk magyarázatot, de egyelőre semmi jót sem vártunk a ceremoniálisan kihirdetett törvénytől. Balsejtelveink még fokozódtak, amikor közölték a zsidó orvosok letartóztatását, perüknek előkészítését.

Mint minden csekista provokációban, a név szerint megnevezettek csak a főszerepek eljátszására vannak kijelölve, s a névtelenek ezrei, százezrei ismerkednek meg a MVD módszereivel ilyen monstrózus perek alkalmával.

A mi táborunkban is hamarosan megjelentek a Vinigradov, Vovszij és társainak, az orvosvádoltak ügyének másod-, ötöd-, tizedrendű áldozatai. Elbeszélésük alapján a következő helyzetképet kaptuk erről a nagy visszhangot keltett esetről:

A szovjet minisztertanács elnökének helyettese, Sztálin volt sógora, a zsidó Lazar Kaganovics egyre inkább előtérbe jutott

a már betegeskedő Sztálin belső környezetében. A minden hájjal megkent Berija az utódlás kérdését látta veszélyben számára, s indirekt módon szeretne volna félretenni Kaganovicsot. Tekintve a sztálini sógorságot egyenesen nem tudott el-
lene fordulni; Kaganovics nála is régebbi csekista volt, aki Sztálint minden tisztogatási akciójában vakul kiszolgálta.

Kiválogatott tizenegy, igen magas pozícióban lévő zsidó orvost, hamis tanúkkal vallomást íratott róluk, s azt Sztálin elé tárta. Berija jelentése szerint ezek az orvosok mérgezték meg Sztálin trónörökösét, Zsdanovot, rendszeresen alkalmaztak helytelen kezelést a szovjet vezető személyiségeknél, s jelenleg összeesküdtek Sztálin ellen is. Berija Konyev tábornagtól is írásbeli vallomást csikart ki, mely szerint őneki is lassan ható mérgeket írtak fel. Koronatanúként pedig Sztálin elé vitte Timascuk orvosnőt, aki egy ideig az orvosokkal dolgozott a Kremlben, s most írásba foglalta, hogy több alkalommal észrevette a gyógyszeresek nem megfelelő voltát, de nem mert szembeszállni a nagyhatalmú orvostanárokkal.

Sztálinnak elég volt ennyi. Mindig is félt az orvosoktól, mániája volt, hogy azok megmérgezik. S íme, most itt vannak a bizonyítékok! Az ő életére törnek!

Elrendelte a Berija által megjelölt orvosok letartóztatását, majd hívatta Ignatyevet, az akkori állambiztonsági minisztert, s halállal fenyegette meg, ha nem csikar ki beismerő vallomást a lefogottakból.

Kezdetüket vették a vallatások, amelyek folyamán két orvost halálra kínoztak, a többi — nagyrészt nyomorékká vert — vádlottat csak Sztálin halála mentette meg a biztos pusztulástól.

ELMENT...

Egyszerre mindent elfelejtettünk: nem éreztünk éhséget, hideget, fáradtságot. Nem szóltunk egy szót sem; a torkunkat valami szorította, s egy jóleső benső melegség fogott el bennünket, amikor 1953. március 5-én reggel a hangszórókban felhangzott Levitan hangja. Tudtuk, hogy ez a bemondó csak rendkívüli, országos jelentőségű híreket szokott beolvasni.

A barakkokban minden mozgás megszűnt. Lélegzet-visszafojtva vártuk azt, amit már évek óta vártunk. Nem csalód-

tunk: Levitan igen gyászos hangon közölte, hogy a nagy Lenin hű fegyvertársa, Joszif Visszarionovics Sztálin meghalt.

Igen.

Meghalt ő, a Nérók Nérója, aki annyi milliót küldött halálba! Ledőlt a vörös isten, az idő vele is végzett! Úristen, ez szinte hihetetlen! Hogy az emberiség megszabadult minden idők legvéresebb zsarnokától? Hát lehetséges volna?

Percekig álltunk némán. Éreztük, hogy ezután csak jobb lehet a sorsunk, s talán a szabadságunkat is visszanyerjük.

Az őrséget megkettőzték, a tornyokba géppuskákat szereltek fel; géppisztolyos erősítést és kutyákat osztottak be a kísérő katonasághoz. Merev arccal, szótlánul tették ezt: féltek.

Jóleső szájalommal figyeltem pribékjeinket: a fegyőrök csak hármásával közlekedtek a tábor területén, s nem szóltak senkire.

Egyetlen óra alatt megváltozott az egész világ körülöttünk: nem volt kiabálás, nem volt davaj-davaj, nem lökdöstek ki senkit a kapun, s egész halk hangon hívták kivonulásra a brigádokat. A katonaság is más lett: nem kellett a kezét hátratenni, nem fektették útközben a brigádokat, nem káromkodtak, nem raktak senkire bilincset, s a „Te fasiszta dög!” megszólítás helyezni önözni kezdtek bennünket.

Forradalmi hangulat volt az egész országban, de a nép nem használta ki a lehetőséget: túlságosan meg volt már félemlítve, s általános javulást várt.

A temetés közvetítését hallgattuk a kórházban, mialatt az öreg szobaügyeletes imígyen morfondírozott:

— Most legalább ő is megtudja, mi a hontalanság, mert még az ördögök se fogadják be maguk közé!

BERIJA HATALOMRA TÖR

Sztálin örökségére igen sok volt a jelentkező, de valamennyien féltek Berijától, aki ezzel tisztában volt. A pretendensek nagy számát tekintve újabb cselfogáshoz folyamodott: saját magát úgy tüntette fel előttük, mintha egyáltalán nem akarna Sztálin nyomdokaiba lépni, sőt: ellenfeleit javasolta maga fölélt lévő pozíciókba. Így lett Vorosilov a legfelső tanács elnöke, Malenkov a minisztertanács elnöke, Kaganovics, Molotov és Be-

a már betegeskedő Sztálin belső környezetében. A minden hájjal megkent Berija az utódlás kérdését látta veszélyben számára, s indirekt módon szeretne volna félretenni Kaganovicsot. Tekintve a sztálini sógorságot egyenesen nem tudott elene fordulni; Kaganovics nála is régebbi csekista volt, aki Sztálint minden tisztogatási akciójában vakul kiszolgálta.

Kiválogatott tizenegy, igen magas pozícióban lévő zsidó orvost, hamis tanúkkal vallomást íratott róluk, s azt Sztálin elé tárta. Berija jelentése szerint ezek az orvosok mérgezték meg Sztálin trónörökösét, Zsdanovot, rendszeresen alkalmaztak helytelen kezelést a szovjet vezető személyiségeknél, s jelenleg összeesküdtek Sztálin ellen is. Berija Konyev tábornagtól is írásbeli vallomást csikart ki, mely szerint őneki is lassan ható mérgeket írtak fel. Koronatanúként pedig Sztálin elé vitte Timasczuk orvosnőt, aki egy ideig az orvosokkal dolgozott a Kremlben, s most írásba foglalta, hogy több alkalommal észrevette a gyógyszernek nem megfelelő voltát, de nem mert szembeszállni a nagyhatalmú orvostanárokkal.

Sztálinnak elég volt ennyi. Mindig is félt az orvosoktól, mániája volt, hogy azok megmérgezik. S íme, most itt vannak a bizonyítékok! Az ő életére törnek!

Elrendelte a Berija által megjelölt orvosok letartóztatását, majd hívatta Ignatyevet, az akkori állambiztonsági minisztert, s halállal fenyegette meg, ha nem csikar ki beismerő vallomást a lefogottakból.

Kezdetüket vették a vallatások, amelyek folyamán két orvost halálra kínoztak, a többi — nagyrészt nyomorékká vert — vádlottat csak Sztálin halála mentette meg a biztos pusztulástól.

ELMENT...

Egyszerre mindent elfelejtettünk: nem éreztünk éhséget, hideget, fáradtságot. Nem szóltunk egy szót sem; a torkunkat valami szorította, s egy jóleső benső melegség fogott el bennünket, amikor 1953. március 5-én reggel a hangszórókban felhangzott Levitan hangja. Tudtuk, hogy ez a bemondó csak rendkívüli, országos jelentőségű híreket szokott beolvasni.

A barakkokban minden mozgás megszűnt. Lélegzet-visszafojtva vártuk azt, amit már évek óta vártunk. Nem csald-

tunk: Levitan igen gyászos hangon közölte, hogy a nagy Lenin hű fegyvertársa, Joszif Visszarionovics Sztálin meghalt.

Igen.

Meghalt ő, a Nérók Nérója, aki annyi milliót küldött halálba! Ledőlt a vörös isten, az idő vele is végzett! Úristen, ez szinte hihetetlen! Hogy az emberiség megszabadult minden idők legvéresebb zsarnokától? Hát lehetséges volna?

Percekig álltunk némán. Éreztük, hogy ezután csak jobb lehet a sorsunk, s talán a szabadságunkat is visszanyerjük.

Az őrséget megkettőzték, a tornyokba géppuskákat szereltek fel; géppisztolyos erősítést és kutyákat osztottak be a kísérő katonasághoz. Merev arccal, szótlanul tették ezt: féltek.

Jóleső szájalommal figyeltem pribékjeinket: a fegyőrök csak hármásával közlekedtek a tábor területén, s nem szóltak senkire.

Egyetlen óra alatt megváltozott az egész világ körülöttünk: nem volt kiabálás, nem volt davaj-davaj, nem lökdöstek ki senkit a kapun, s egész halk hangon hívták kivonulásra a brigádokat. A katonaság is más lett: nem kellett a kezét hátratenni, nem fektették útközben a brigádokat, nem káromkodtak, nem raktak senkire bilincset, s a „Te fasiszta dög!” megszólítás helyezni önözni kezdtek bennünket.

Forradalmi hangulat volt az egész országban, de a nép nem használta ki a lehetőséget: túlságosan meg volt már félemlítve, s általános javulást várt.

A temetés közvetítését hallgattuk a kórházban, mialatt az öreg szobaügyeletes imígyen morfondírozott:

— Most legalább ő is megtudja, mi a hontalanság, mert még az ördögök se fogadják be maguk közé!

BERIJA HATALOMRA TÖR

Sztálin örökségére igen sok volt a jelentkező, de valamennyien féltek Berijától, aki ezzel tisztában volt. A pretendensek nagy számát tekintve újabb csselfogáshoz folyamodott: saját magát úgy tüntette fel előttük, mintha egyáltalán nem akarna Sztálin nyomdokaiba lépni, sőt: ellenfeleit javasolta maga fölött lévő pozíciókba. Így lett Vorosilov a legfelső tanács elnöke, Malenkov a minisztertanács elnöke, Kaganovics, Molotov és Be-

rija a helyettese, míg a párt első titkári teendőinek ellátásával Hruscsovot bízták meg.

Így látszólag a hatalmat megosztották, s elfogadták Berija demokratikusnak tűnő javaslatát az állambiztonsági minisztérium feloszlatairól, illetve a belügyminisztérium hatáskörébe való utalásáról az ő vezetése alatt.

Ez 1953. március 15-én meg is történt. A terrorszervek irányítása egy kézben, Berijában összpontosult.

Már a Sztálin halálát követő első napokban nyomtalanul eltűnt a moszkvai városparancsnok, a moszkvai katonai körzet parancsnoka, a Kreml parancsnoka, s még néhányan...

Berija lassan szőtte hálóját ellenlábasai köré; egyszerre akarta őket perbe fogni, kivégeztetni, s önmagát mestere korlátlan hatalmú utódjává kineveztetni. Egyidejűleg minden eszközzel igyekezett saját személyét a nép szemében rokonszenvessé tenni, s ennek érdekében még oly látszólagos humanista engedményeket is tett, amelyek a lágerlakók felfogásában is kételyeket okoztak személye irányában. Így már március végén amnesztia-rendelet jelent meg a politikai foglyok számára, először a Szovjetunió történetében. Igaz, hogy csak az öt évre elítélteket érintette, s csak akkor, ha büntetésük egyharmadát már letöltötték. Ilyen elem vajmi kevés akadt — az én akkori nyolcvanezres létszámú táborkörzetemből összesen csak heten szabadultak! —, de azért magának az amnesztia-rendeletnek a ténye reményeket ébresztett bennünk, s egyesek már Berijában látták az igazságos jötevet.

LAVRENTYIJ PAVLOVICS, KÉREM...

Gyomorfekéllyel feküdt az osztályomon egy Vacler nevű egyesszai őskommunista nyomdász. Pontosan emlékszem a Szent László-napot megelőző dátumra, július 26-ára, amikor esti szemlém alatt Vacler bizalmasan félrehúzott, és vidám hangon, áradozva mesélte:

— Természetesen én ártatlan vagyok. Mindig odaadással követtem a pártot, de sajnos ott is akadtak szabotőrök, akik a ki-próbált kommunistáktól szabadulni igyekeztek, s így tettek félre engem is. Éveken keresztül írtam kérvényeimet, de vagy nem érkezett rájuk válasz, vagy elutasították. Most azonban

biztos vagyok benne, hogy Berija elvtárs megsemmisíti ítéletem, s magához vesz. Tudja, 1921–1922-ben együtt voltunk a Kaukázusban; ismerem nagyon jól.

Kifújta magát, nagy lélegzetet vett, s tovább folytatta:

— Három hónapon keresztül mindent gondosan leírtam, ami ügyemmel kapcsolatos, s egyenesen *neki* címezve ma este betettem a belügyminisztérium levélszekrényébe. Másolatom is van róla, íme!

Legalább tíz oldalnyi papírt tartott a szemem elé, s kénytelen voltam azt elolvasni. Alapos munka volt, saját érdemei felsorolása ugyanannyit tett ki, mint Berija dicsőítése. Már a címzés is *Kedves Lavrentyij Pavlovicsnak* szólt. Vacler emlékeztette a második számú grúz hóhért közös munkájukra, amelyet mindig a párt érdekeinek védelmében végeztek. Írt arról a soha, egyetlen pillanatra meg nem szűnt párthűségéről, amelyet csak a pártba befurakodott destruktív, imperialista, Trockij-vonalas ügynökök vontak kétségbe, s juttatták őt börtönbe. Végezetül életét a pártnak felajánlva, szolgálatait Berijának szentelve, Vacler kérte azonnal szabadon bocsátását, megjegyezve, hogy a párt ellenségeinek felkutatásában ő hasznos útmutatásokkal tudna rendelkezésre állni.

Hízalgő, talpnyaló, karrierista párttag írása volt ez, az önmegalázás jelzőivel teleszurkálva. Undorító volt még olvasni is. Csak annyit jegyeztem meg:

— Igen jól fogalmaztad meg. Biztos lesz foganatja.

Az egész betegszoba tudott már Vacler kérvényéről, s tekintélye óriásira nőtt. Mindenki kedves lett hozzá, körülvették, beszélgettek vele, s tanácsait kérték. Vacler pedig máris a szabadban érezte magát. Rendelkezett, mint egy párttitkár, s nem szólt semmit az öreg, szívbeteg, szibériai Frolov megjegyzésére:

— Szóval azért mész ki innen, hogy másokat küldj magad helyett ide?

Másnap délelőtt a rádió első hírként közölte, hogy „az 1921 óta az angol hírszerző szervek szolgálatában álló népellenséget, Lavrentij Pavlovics Beriját, aki a szovjet államhatalom megdöntésére szervezkedett, letartóztatták, és bíróság elé állítják”.

Vacler rémülten rohant a levélszekrényhez, de annak tartalmát már kiszedték. A parancsnokságon hiába kérte vissza kérvényét. Hidegen felvilágosították, hogy levelét sem felnyitni, sem visszaadni nincs joguk, s az eljut rendeltetési helyére.

Néhány nap múlva ismeretlen, a központból kiszállt őrnagy jelent meg a kórházban, s Vaclert hívatta. Gúnyos hangon mondta neki:

— Tekintettel a rendkívüli eseményekre, a főlágerügyész minden, a belügyüminisztériumba címzett levél felbontására parancsot adott. (Ezt addig is megtették, de hallgattak róla.) Az öné érdekes dolgokat tartalmaz, hiszen, amint írja, évekig az áruló Berijával volt szoros kapcsolatban. Igaz? Nos, a részleteket majd Moszkvában elmesélheti.

Tíz perc múlva már vitték is Vaclert, és soha nem tudtuk meg, mi lett vele...

Már percekkel a letartóztatást közlő hír után a fegyőrök előzőnlótték a lágert. Letépték és összetaposták arcképét, közben a legdurvább kifejezésekkel illették összes fel- és lemenő hozzátartozóit. A könyvtárba különbizottság érkezett, hogy a Beriját dicsőítő könyveket eltávolítsa, s valamennyi, a nevével kapcsolatos nyomtatványt, képet elkobozzon. A tábor cirkuszi komédia képét mutatta: örömmel néztük, amint a szolganépség izgatottan lótfut, hogy a tegnapi isten minden nyomát eltüntesse.

A táboron kívül, a „szabadságban” még izgatottabb, még mulatságosabb volt a helyzet. A Berija nevét viselő stadionok, kolhozok, klubok, mozik feliratait kellett lekaparni, letörni, kivésni, ki hogyan akarta. A tűzoltókon kívül még a foglyokat is kivezényelték ennek végrehajtására, s a munka igen alapos volt. A lelki megelégedettség mindent elfelejtetett a rabokkal. Hogyne, hisz' tegnap még karcér járt azért, ha valaki csak ferdén nézett a főhóhér képére, ma pedig tépni, szakítani, rombolni lehetett mindent, ami rá emlékeztet! S ezt maguk a hóhérok parancsolják... Ennél nagyobb örömet csak a szabadság jelenthet a fogolynak.

Alighogy a hír elhangzott, az egyik fogoly nem bírt magával: kiszaladt a barakkból egészen a tiltott zónáig, ott megállt, s felkiáltott az örnek:

— Néptárs! Hamarosan saját főnöködet, Beriját fogod őrizni; ő is népellenség lett!

A katona a toronyban szinte megkövült, aztán elordította magát:

— L—191! Feküdj! — s golyószóróját reá irányította.

A fogoly nyugodtan válaszolt:

— Eszemben sincs lefeküdni. Állva maradok. Neked nincs jogod ide belőni, én egy méterre vagyok a dróttól. De küldd ide a fegyőröket, ha akarod.

A katona a telefon után nyúlt, egy-két szót váltott az őrszobával, majd csendesen megszólalt:

— Eredj a dolgozdra, elítélt! — s fegyverét elfordította.

Egész tömeg rab verődött össze, s ott termett az egyik főfegyőr is. Úgy látszik, már hallotta, hogy mi történt, mert csak félvállról kérdezte:

— Mit mondtál a katonának?

A fogoly egyszerűen válaszolt:

— A toronyban nincs rádió, így én közöltem vele a pártellenség Berija lebukását.

— Ez ugyan nem a te dolgod — mormogta a fegyőr —, de ne-sze... — és egy marék mahorkát adott az L—191-esnek...

FELKELÉSEK, LÁZADÁSOK

Július hava újabb érdekes hírrel szolgált: a berlini felkelésről szivárogtak be értesülések. A megszálló szovjet csapatoknak harckocsikkal kellett vérbe fojtani a német fiatalok és munkások megmozdulását.

Hamarosan meg is érkeztek táborunkba az ennek következtében elítélt első német áldozatok, akik részletesen beszámoltak a történekről. Wilhelm Pieck és társai szovjet ágyúkra támaszkodó kommunista terrorját a német nép megunt, és ellene támadt. Ezt kellett eltaposni. A szomorú eredmény dacára jól jelnek tekintettük, hogy az egyik leigázott állam népe fegyverhez mer nyúlni a rendszer ellen. Gondoltuk: láncszerű folytatás következik, felszabadulnak Közép- és Kelet-Európa

népei, s velük együtt mi is. A berlini eseményeknek lett is folytatása, igaz, egyelőre nem a csatlós államokban, hanem nálunk, foglyoknál.

A VORKUTAI LÁZADÁS

Ebben a jól elrejtett fogolytemető lágerben sem Sztálin halála, sem Berija eltűnése nem hozott jelentős változást: minden a régi szigorúságban maradt. A rabok szigort enyhítő kéréseinek a vezetőség nem tett eleget; az évtizedek óta beléjük rögződött csekizmuson nem akartak változtatni. Nem maradt más hátra, mint a legradikálisab eszközhez folyamodni: megtagadni a munkát.

Ez július 24-én történt a 29-es bányában és a hozzá tartozó 10-es számú táborponton. A foglyok rövid időn belül hatalmukba kerítették a lágert, szabad elvonulást engedve a velük együtt nem érzőknek. Mintegy százhuszan ki is mentek, főleg a besúgók, a kaukázusi származásúak és a zsidók. Bent maradt majdnem 3800 rab. Ezek — Isten tudja, hogyan — megszóltatták saját rádióállomásukat, s az áram kikapcsolásáig német, francia és angol nyelven sugároztak egy teljes napon keresztül. Hírt adtak a lázadásról, ismertették annak részleteit, és segítséget kértek. Mint annyi más esetben, a támogatás elmaradt, s még csak választ sem kaptak senkitől, jöllehet megadták a hullámhosszot.

A többi bánya rabja is sztrájkba lépett, s a helyzet kritikusá vált. Július 29-én harminc főnyi bizottság érkezett Moszkvából Roman Rugyenko — a későbbi államügyész — vezetésével. Egész békés úton érintkezésbe léptek a foglyokkal, s tárgyalásba bocsátkoztak. Átvették és elfogadták a rabok memorandumát, amelynek pontjai így hangzottak:

1. Minden külföldi rab azonnal szabadon bocsátandó és hazaszállítandó.
2. Német fogságban volt és ezért elítélt szovjet állampolgár azonnal elengedendő.
3. Elbocsátandó minden kiskorú, ötven évnél idősebb, beteg és invalidus.
4. A katonai törvényszékek minden ítélete felülvizsgálandó, a különleges bíróságok által elítéltek pedig szabadon bocsátandók.

5. Minden egyes, tíz évet már leült fogoly elbocsátandó, az összes többi büntetése csökkentendő, a rabok számozása törölendő.

6. Minden fogoly részére biztosítandó a havi egyszeri levélváltás, valamint hozzátartozóik évenkénti látogatása.

7. Biztosítandó a munkanormák csökkentése, az élelmezés megjavítása, és a hetenként egyszeri pihenőnap.

A kérések józanok voltak, teljes mértékben megfeleltek a körülményeknek. Rugyenkóék el is fogadták őket, de csak azért, hogy időt nyerjenek a megfelelő csapatösszevonásokra.

Augusztus elsejének reggelén a lágert körülvevő belügyi katonaság parancsnoka, Gyerevenko tábornok beszélt a foglyokhoz. Felszólította őket, hogy a sztrájkot hagyják abba, annak szervezőit szolgáltatassák ki a katonaságnak, és vonuljanak ki munkára. Öt perc időt ígért a foglyoknak, hogy követeléseit teljesítsék, de már egy perc múlva saját maga vezényelt tüzet.

Legalább harminc géppuska és ötszáz géppisztoly kezdte okádni a halált a tábor felé...

Már az első pillanatokban százak buktak véresen össze, de a foglyok nem csüggedtek: a meglévő fegyverekkel ők is tüzeltek, sőt: elszántan rohamra indultak a piros parolisok ellen. *Vagy-vagy* volt a jelszó, s olyan elszántsággal törtek előre, hogy minden valószínűség szerint elsöpörték volna az egész csekista bandát, ha egy újabb század katonaság hátulról nem nyit rájuk tüzet.

A csekisták részéről kétszáz főnyi lehetett a halottak száma. A foglyok vesztesége azon a napon körülbelül ötszáz halott és hatszáz sebesült, de ez utóbbiak 70%-a később belehalt sérüléseibe. Minden egyes hullából kioperálták a golyókat, nehogy áruló nyomként szolgáljanak valamikor később, mint a katyni tömegsírokban talált lengyel tisztek testében. Az MVD fejlődött...

Hősi halált halt bajtársaink vére azonban nem folyt el hiába. A jég megtört, Moszkva engedett, s már augusztus végén a következő ukáz jelent meg:

1. A különleges táborok megszüntetendők.
2. A ruházatról levették a számokat és a szigorú rezsimit jelző R betűt.
3. Az összes invalidus elengedendő.
4. Megengedték a rokonok látogatását s a havi kétszeri levélváltást.
5. Megengedték a saját ruha viselését.

6. A foglyok kultúrtaácsot alakíthattak szellemi igényeik ki-
elégítésére.

7. Az elítéltek a szabad személyzettel egyenrangú, de pótlékok
nélküli fizetést kapnak. Ennek elosztása: fele egyenesen az állam
részére lesz visszatartva; 25%-a lágerszemélyzet és őrség fenntartására lesz fordítva, s a maradék 25%-ból kellett a rabnak
fizetnie étkezését, szállását, ruházatát. Ez utóbbit le lehetett
mondani éppen úgy, mint az általános konyhai étkezést, ha
a fogoly a felállított külön konyhán akart étkezni, vagy saját
ruháját szándékozott viselni. Ha tehát hatszáz rubelt keresett,
a levonások után hatvan-száz rubelje maradt. Nem volt nagy
összeg, de akkoriban óriásinak tűnt.

8. Kantinákat állítottak fel a táborokban, s tényleg ellát-
ták mindenféle áruval: az élelmiszerektől kezdve a dohányon
át a ruhaneműig mindent lehetett kapni.

A fenti rendelkezések megvalósítása természetesen hónapokat
vett igénybe, ráadásul bennünket, külföldieket nem érintett
a levelezésre, csomagkapásra, látogatásra vonatkozó rész. De
azért nagyon örültünk a megváltozott viszonyoknak, s hittük:
egyszer mi is sorra kerülünk.

Kevéssel a vorkutai eseményeket követően úgyszólván minden
tíz évig terjedő büntetéssel „rendelkező” külföldi elítéltet össze-
szedtek, s közölték velük, hogy amnesztiában részesültek, s hazá-
jukba szállították őket. Számukról még megközelítően sem tudok
mondani valamit, de kevesen lehetnek, mert az idegen állam-
polgárok büntetését előszeretettel kezdték tizenöt évnél, de inkább
a húsz és huszonöt év volt divatban.

Ennek a bennünket első ízben érintő szabadon bocsátásnak
az volt számunkra a legnagyobb előnye, hogy végre hírt adhat-
tunk magunkról, és az amnesztiában részesítettek elvitele után
követelni kezdtük a levélírás engedélyezését. Táborpontomon
szabályszerű küldöttséget vezettem a levélcenzorhoz, s tanácsát
kértem. Udvarias alhadnagy volt, nyugodtan végighallgatott ben-
nünket, majd egész baráti hangon közölte:

— Helyzetüket megértem, de feleslegesnek tartom, hogy a tá-
borparancsnokhoz forduljanak vele, vagy bárhova is írjanak
ebben az ügyben. Annyit mondhatok, hogy ez a kérdés a fel-
színen van, s hamarosan Moszkva fog dönten. Remélem, az év
végére megkapják az engedélyt.

Ez ugyan csak a következő év elején történt meg, de ad-
digra már a közben hazaszállítottak hírt adtak rólunk, s a nem
szovjet megszállás alatti országokból, mint Ausztria, Nyugat-
Németország, a Vörös kereszt szervei elindították az első csoma-

gokat honfitársaiknak a Szovjetunióba. Karitatív egyesületekről
lévén szó, Moszkva nem tudott kitérni a kézbesítések elől:
a küldemények névre szólóak voltak, s még a lágerszám is
szerepelt rajtuk. A hazatértek pontosan tájékoztatták az ille-
tekeseket, s a számjelzések szegycmenteljes ténye nyilvánosságra
került. Ez is egyik oka volt, hogy lassan megkezdtek eltávo-
lításukat, illetve az egész ruházat kicserélését.

A szigorúság fokozatosan alábbhagyott, de még jócskán ma-
radtak a helyükön a régi sztálinista gárdából nemcsak a tábo-
rokban, de a legfelső körökben is. Sötét üzelmeiket az eny-
hülés dacára tovább folytatták még 1954-ben is. Működésük
jellemezésére álljon itt annak a japán katonának a története,
akivel több ízben együtt voltam, megismertem soha meg nem
alkuvó jellemét, tőle nagyon sokat tanultam, s aki az ősi
szamuráj szellem megtestesítője volt.

ASUKA ALTÁBORNAGY TÖRTÉNETE

Lobacsov ezredes a szovjet állambiztonsági minisztérium kü-
lönleges osztályának vezetőhelyettese érdekes típusú ember
volt. Mint egyszerű nyomozó kezdte pályafutását 1927-ben,
húszéves korában. Sima, udvarias modora, kitűnő alkalmazkodó-
képessége már Trockij bukása után lehetővé tette számára
a gyors érvényesülést az akkori hírhedt GPU-nál. 1937-ben
századosi rendfokozattal a Tuhacsevszkij-per egyik nyomozó tisztje,
a második világháború alatt mint alezredes a 14. szovjet
hadsereg kémelhárító és hírszerző osztályának vezetője, majd
a német fegyverletétel után a mandzúriai arcvonalra helyez-
ték ugyanolyan beosztásban. 1947-ben mint ezredes került
jelenlegi helyére.

Lobacsov a kommunizmus ideológiájához nem sokat értett,
dacára, hogy a különböző pártszemináriumokon mindig az el-
ső hallgatók között végzett. A marxi—engelsi—lenini—sztá-
lini iskola minden hatásos, érvényben lévő idézetét fejből tud-
ta, s mindig a kellő időben használta őket még feljebbvalói
előtt is. Nem volt meggyőződéses kommunista, a hatalmat
szerette csupán. Bámulatos ügyességgel, megérzéssel tudta elől-
járóit kiválasztani, illetve pontosan érezte, mikor kell azokkal

a bizalmas érintkezést megszakítania, s jelentését a kellő időben megtenni.

Mindezen tulajdonságainak köszönhetette, hogy a Lenin halála óta rendezett kirakatperek egyikébe sem került bele mint vádlott. Ellenkezőleg: több ilyen perben mint nyomozó szerepelt.

Jelenleg pedig — bár csak a különleges osztály vezetőhelyettese volt — mégis a rettegett állambiztonsági miniszter, Abakumov egyik legmegbízhatóbb emberének számított. Lobacsov tisztában volt azzal, hogy rövidesen a különleges osztály vezetője lesz, ezáltal Berija és Abakumov után a Szovjetunió sötét rendszerének legbefolyásosabb tagja. Számítása szerint Nyedrin ezredes, a különleges osztály mostani vezetője fél éven belül más beosztást kap, s majd ő lép a helyére. Addig is simán gondolta intézni dolgait. A sors azonban másképp határozott.

1947 júliusában Abakumov váratlanul magához rendelte.

— Lobacsov elvtárs, hallott már Asuka altábornagy ügyéről? — kérdezte a miniszter.

— Igen — válaszolt Lobacsov —, a kvantuni hadseregcsoport hadműveleti osztályának volt a vezetője.

— Tudja ezredes elvtárs Asuka altábornagy további sorsát? — hangzott az újabb kérdés.

Lobacsov mély lélegzetet vett, majd így válaszolt:

— A kvantuni hadseregcsoport fogságba esése után Asuka altábornagyot azonnal letartóztattuk. 1945 októberében már a Lubjankában volt, s jelenleg is ott tartózkodik. Asukának tudnia kellett a Mandzsúria területén japán orvosok által folytatott bakteriológiai kísérletekről, amelyeket szovjet állampolgárokon, hadifoglyokon hajtottak végre.

— Igen, nagyjából ez — mondta Abakumov, s íróasztaláról vastag aktacsomagot emelt fel. — Ezek Asuka 1945-ös kihallgatási jegyzőkönyvei. Belőlük bővebbet megtud, ezredes elvtárs. Nekem az a véleményem, hogy Asuka igen jelentős szerepet játszott a bakteriológiai kísérletek előkészítésében és végrehajtásában. Az ügynek további nyomozását és *befejezését* — az utolsó szót jelentőségteljesen megnyomta — Lobacsov elvtársra bízom.

A miniszter felállt, átadta az aktákat, kezét fogott alárendeltjével, s végezetül megjegyezte:

— Asuka büntetést *kell* kapjon a haditörvényszék előtt!

Az Abakumovtól való távozás után Lobacsov elgondolkodott. A miniszter búcsúszavai azt jelentették, hogy Asuka altábornagyot vallomásra kell bírnia.

Ez nem lesz nehéz — mondotta önmagának, s visszagondolt Tuhacsevszkij tábornagy ügyére. Ott is sikerült rövid két hónap leforgása alatt olyan „beismerő” vallomásokat kapnia a gyanúsítottaktól, amelyeknek alapján a kiszabott halálbüntetés teljesen indokoltnak látszott.

Néhány napig csak az aktákat tanulmányozta. Magához rendelte Asuka altábornagy két év előtti nyomozótisztjeit, akik részletesen beszámoltak a japán tábornok viselkedéséről. A tisztek elbeszélése, valamint a kihallgatási jegyzőkönyvek alapján az eset tisztán állt előtte. Mindezek dacára Lobacsov arra a meggyőződésre jutott, hogy az ügy nehezebb lesz az eddigieknél. Asuka altábornagynak a bakteriológiai kísérletekkel kapcsolatos szerepéről semmi pozitívumot nem sikerült megtudni a két évvel azelőtti vallatások alkalmával. 1945 októberében történt első kihallgatásakor Asuka, aki az orosz nyelvet tökéletesen beszélte, a következőket mondotta:

— Hadifogolynak tekintem magam, s az ellenségnek semmiféle felvilágosítással nem szolgálok.

Hiába volt a tíz napos karcerbüntetés vízben, tíz deka kenyérrel és két deci vízzel naponta, hiába voltak az elektromos árammal történt vallatások. Ezek éppen olyan eredménytelenek maradtak, mint a spanyolkesztyűvel, tüvel, fogidegkösörüléssel történt kísérletek. Asuka néma maradt.

1946 januárjában a különleges osztály vezetői úgy határoztak, hogy magára hagyják a japán tábornokot gondolataival, hátha az egyedüllét változást idéz elő.

Szigorúan elkülönítve, immár tizenhetedik hónapja élt Asuka a Lubjanka egyik cellájában. Senki sem beszélt hozzá, hetenként egyszer engedélyeztek számára tíz percnyi sétát. Étkezése a minimális, ezer kalóriatartalmú, csökkentett étkezés volt. Testén még mindig élénken látszottak a vallatások nyomai, fogai hiányoztak, szeme elgyöngült, a tüdőbaj is befészkelte magát szervezetébe, testén pedig egyre szaporodtak a skorbut jellegzetes piros pontjai, ínye állandóan vérzett. Ennek ellenére semmiféle orvosi kezelésben nem részesült.

1947 augusztusának egyik estéjén az altábornagy ugyanolyan nyugodtan feküdt le priccsére az esti ellenőrzés után, mint máskor, s rövidesen elszenderedett. Nem tudta, mennyit alhatott, csak a cellaajtó nyitására ébredt fel. A folyosón a fegyőrön kívül még ketten álltak.

— Öltözzék fel, velünk jön! — mondta az alacsonyabbik. Hangjában semmi durvaság nem volt.

— Hova visznek? — kérdezte fásultan Asuka.

— Kihallgatásra — volt a rövid válasz.

Asuka egykedvűen szedte magára ruháit, felhúzta csizmáját, s a két nyomozó kíséretében elindult. Gyalog igen keveset mentek, az út — amely körülbelül tíz percig tartott — nagyrészt felvonókon, mozgólépcsőkön és mozgósznyegeken tették meg.

A kihallgatószoza fényűzően volt berendezve, minden bútordarab külön vagyont ért. Asukának egy pillanatra eszébe jutott 1937-es berlini látogatása. Annak idején a birodalmi kancellária épületében látott hasonlóan berendezett helyiségeket.

Miután egy intésre az Asukát kísérő két nyomozó eltávozott, az íróasztal mögött ülő magas szovjet katonatiszt felállt, foglyához ment, s nyugodt hangon a következőket mondotta:

— A nevem Lobacsov ezredes. Az állambiztonsági miniszter elvtárs az ön ügyében újravizsgálatot rendelt el, és a nyomozás lefolytatásával engem bízott meg. Kérem, altábornagy, foglaljon helyet!

Asuka könnyedén meghajtotta magát, s leült az íróasztallal szembeni fotelbe, mely úgyszólván teljesen elnyelte az apró termetű japán tábornokot.

Lobacsov folytatta:

— Tudom, hogy eddig önt fizikai eszközökkel kényszerítették vallomásra bírni, s ezek kapcsán olyan módszereket alkalmaztak önnel szemben, amelyek súlyosan sértik a szovjet büntető törvénykönyv rendelkezéseit. Én másképpen akarom végezni a kihallgatást. Elvem, hogy a gyanúsítottat nem szabad kényszeríteni; a bizonyítékok a döntőek, s ezeknek súlya alatt a kihallgatott kénytelen elismerni a bűncselekményt, ha ilyesmi egyáltalán létezik. Tapasztalatom pedig az, hogy teljesen jó erőállapotban lévő fogollyal lehet befolyásmentesen beszélni. Dohányzik? — kérdezte váratlanul.

— Nem.

Lobacsov rágyújtott, majd lassan folytatta:

— Látom, hogy ön egészségileg leromlott. Éppen ezért a mai naptól kezdve külön ellátásban fog részesülni, orvosi kezelésben mindennap. Ha valami különleges kívánsága lesz, kérem, közölje velem. Most pedig engedje meg, hogy vendégül lássam.

Gombnyomására nesztelenül kinyílt egy oldalajtó; fehér kabátos katona feketekávét, szendvicseket, vodkát hozott be, letette az asztalra, és távozott.

— Kérem, lásson hozzá! — mondta barátságos hangon Lobacsov. — Közben beszélgethetünk.

Asuka egy tojásos szendvicset vett ki, s lassan enni kezdte.

— Talán egy pohárka vodkát előbb? — kérdezte Lobacsov.

Asuka a fejét rázta. Az ezredes kissé csodálkozva nézett rá, majd töltött magának, s lehörpintette. Újra a fogolyhoz fordult.

— A mai napon csak röviden akarom önnel a teendőket megbeszélni, s ezeknek nagyrészt már el is mondtam. Annyi hozzáfűznivalóm van csupán, hogy viselkedjék nyugodtan, egyék minél többet, s gondolkozzék a dolgokon. Azt hiszem, tizenhét hónap elég volt éhesen, egyedül, sötétségben. Mindez azonban már elmúlt, ne is emlékezzék rá. A bűnösök megkapták méltó büntetésüket. Úgy tíz nap múlva újra találkozunk. De most ne zavartassa magát, fogyasszon még!

— Köszönöm, elég volt — válaszolta Asuka, s kiitta a kávéját.

— Van valami kérése, panasza?

— Nincs.

— Akkor a viszontlátásra! — búcsúzott az ezredes. — Remélem, megértjük egymást.

— Ennek részemről semmi akadály — válaszolt az altábornagy, s a belépő két nyomozó között elhagyta a szobát.

Új, rácsos ablakú, villannyal ellátott cellába került, ahol asztal és szék is volt. Az asztalon felszeletelt kenyér, kolbász, csajka víz állott, egy tányéron pedig kockacukor volt kikészítve. Az ágyon öt alma hevert.

Asuka elgondolkozott. Ismerte már a szovjet kihallgatási módszereket, s Lobacsov ezredes viselkedéséből semmi jóra nem tudott következtetni.

Lesz, ahogy lesz — gondolta —, tőlem úgysem tudnak meg semmit.

Másnap Asukát megfürdették, megborotválták, bőséges reggelit kapott, a délelőtti folyamán pedig orvos jött hozzá, aki hosszasan, alaposan megvizsgálta. E naptól kezdve rendszeresen kapott glucosa- és ascorbinsavinjekciókat, foszfor- és vastartalmú tablettákat, csukamájolajat, különböző vitaminokat. Étkezésének kalóriatartalma 4000 körül mozgott.

Két hét elteltével Lobacsov újra kihallgatásra rendelte. Az ezredes minden tudását, kedvességét latba vetette, hogy foglyát vallomásra bírja. Rábeszélés, hazafias szölamok éppen úgy szerepeltek eszközei között, mint pénz, csábító ajánlatok megtétele, szabadlábra helyezés. Asuka azonban továbbra is mélyen hallgatott.

Öt hétig kísérletezett Lobacsov Asukával anélkül, hogy bármilyen fizikai eszközt igénybe vett volna. Az eredmény egyenlő volt a semmivel. Az altábornagy mindent elmesélt, ami Lobacsovot nem nagyon érdekelt. Így többek között rövid életrajzát, végzettségét, utazásait. Katonai beosztásáról, valamint az állítólagos bakteriológiai kísérletekről azonban semmit sem lehetett megtudni tőle.

A kihallgatás hatodik hetében Lobacsov a csapolási módszerhez folyamodott. Asuka altábornagyot egy karosszékbe ültették, s szíjakkal, bilincsekkel teljesen mozdulatlan állapotba helyezték. Lábujaiktól kezdve törzsén át fejéig szinte odaszegezve ült a vallatószékekben. Jobb karjának bicepszére gumipumpát helyeztek, majd jobb kezének vénáját egy 44-es tűvel megnyitották. A vér lassan csöpögni kezdett a karosszék mellett elhelyezett vödörbe...

Ez a vallatási módszer semmiféle fájdalommal nem jár, csupán félliter vér elvesztése után az áldozat kábulást, gyengeséget érez, s ezek egyre fokozódnak. Iszonyatos érzés a síri csendben a vércseppek hullását hallani. Látni, érezni, amint lassan távozik az élet a testből... A gumipumpával a vérfolyás gyorsaságát lehet szabályozni.

Asuka altábornagy több mint egy liter vért vesztett. Elájult, de nem vallott. Kihallgatása ismét eredménytelen maradt. Lobacsov ezután éheztetéssel, elektromos árammal is próbálkozott, de ezek sem jártak sikerrel.

A vallatások folyamán Asuka szervezete annyira legyöngült, hogy két hónapos kezelésre szorult a Lubjanka kórházában teljesen különzártan.

Ezután újabb két teljes esztendei egyedüllét következett, majd 1949 végén — a híres habarovszki per előtt — Lobacsov újabb kísérletet tett, hogy Asukát vallomásra kényszerítse. Mint a különleges osztály új vezetője szégyellte a kudarcot, legszívesebben végzett volna Asukával, de Abakumov utasítására Asukát nem volt szabad likvidálni.

Ez az 1949-es vallatás — amely szintén kizárólag fizikai eszközök alkalmazásából állott — szintén nem járt sikerrel. A habarovszki per Asuka nélkül folyt le.

1951-ben a súlyosan beteg altábornagyot az úgynevezett OSZO (különleges bíróság) huszonöt évi kényszermunkára ítélte. Természetesen meghallgatása és jelenléte nélkül. Hatéves vizsgálati fogság után került az élőhalott altábornagy a 2. számú büntetőtáborba, amelynek összlétszáma 80 000 fő volt, jobbára külföldiek, közöttük mintegy 10 000 japán. Asukát azonnal

kórházba kellett utalni, és hála az ott dolgozó — szintén rab — orvosok erőfeszítéseinek, állapota rövidesen javulni kezdett, sőt: négy hónapi kezelés után elhagyhatta a kórházat.

A lágerponton lévő japánok a vezetőjüknek tekintették, és a legnagyobb tisztelettel vették körül.

A 2. számú büntetőtábor főleg fakitermeléssel és feldolgozással foglalkozott. A szervezeten gyenge japánokat azonban az építkezésekhez osztották be téglahordásra. Eltérően a többi fogolytól, Nippon fiai mindenféle munkát megtagadtak. Kimentek ugyan a munkahelyre, de ott beszélgetéssel töltötték el a napot. Hiába voltak a fenyegetések, az élelemcsökkentés, majd elvonás, fogda, karc; a japánok nem voltak hajlandók dolgozni.

1953 januárjában a szovjet belügyminisztérium nyolc tagú bizottsága szállt ki a japánok ügyében. A bizottság elnöke Onufrijev, a hírhedt főügyész volt.

A japánokat két barakk közötti hatalmas térségen gyűjtötték össze, s Onufrijev megkezdte beszédét:

— A Szovjetunió igazságszolgáltatása szociális, humanista elvektől vezettetve az elítélt bűnösöket nem tartja börtönben, hanem lehetőséget ad nekik, hogy lágerben, becsületes munkával töltsék le büntetésük idejét. Az itt jelenlévő japán nemzeti-ségű elítéltek azonban nem vették s nem veszik figyelembe a szovjet hatóságok nemes szándékát, és a munkára való előírásoknak nem tesznek eleget. Mi azért jöttünk ide, hogy megtudjuk a japán elítéltek magatartásának okait, mert annak igen súlyos következményei lehetnek a jövőben.

Onufrijev szavait egy őrnagyi rendfokozatban lévő szovjet tiszt fordította le japán nyelvre. A beszéd elhangzása után a japánok soraiban kis mozgolódás támadt, majd előlépett Asuka, és Onufrijevhez fordult.

— Asuka japán altábornagy tisztelettel kérem az ügyész urat, hogy számomra szólási lehetőség adassék.

— Tessék — válaszolt Onufrijev —, de az ön részéről nekem a néptárs megszólítás jár. Azonkívül ön nem altábornagy, hanem elítélt.

— Bocsánat — mondta Asuka —, lehet, hogy elítélt vagyok, de rendfokozatomtól eddig még senki nem fosztott meg. A megszólításra vonatkozóan pedig úgy tanultam, hogy fehér emberek között az úr megszólítás van szokásban, s kérem ügyész urat, hagyjon meg engem ebben a hitemben.

— Folytassa! — mondta röviden a főügyész, haragját rosszul leplezve.

— Tisztelettel tudomására hozom az ügyész úrnak, hogy az itt jelenlévő japánok valamennyien a japán császári hadsereg kvantuni hadseregcsoportjának állományába tartoztak. A szovjet hatóságok ugyan elítéltek bennünket állítólagos bűncselekmények elkövetése miatt, de az ítélet jogossága erősen vitatható, és fogságunk egyáltalában nem jelenti bűnösségünket. Mi most is hadifoglyoknak tekintjük magunkat, és ránk nézve kötelezőnek tartjuk a japán hadsereg hadifogságba került tagjaira vonatkozó katonai rendelkezéseket. Ezen előírások, valamint az 1927-es genfi nemzetközi egyezmény szerint, amelyet a Szovjetunió is aláírt, bennünket, hadifoglyokat, tilos kényszermunkára használni. Kérem továbbá tudomásul venni, hogy a japán császárság ma is létezik, a trónon pedig ugyanaz a császár ül, aki a háború alatt a japán haderő legfelsőbb hadura volt. Tekintettel arra, hogy a kvantuni hadseregcsoport közvetlenül a császárnak volt alárendelve, én mint rangidős parancsnok csak Hirohito császártól — Asuka itt fejét mélyen meghajtott — fogadok el parancsot.

Asuka itt egy kis szünetet tartott, majd így folytatta:

— Bár tudom, hogy a szovjet lágertörvények értelmében az elítéltek kollektív formában kérést nem terjeszthetnek elő, mégis megkérjük ügyész urat a következők szíves tudomásul vételére: a japán hadifoglyokkal szemben alkalmazott büntető szankciók további elkerülése végett mély tisztelettel a következő indítványt terjesztjük ügyész úr elé: amennyiben ügyész úr Hirohito császár — újabb fejhajtás — azon írásbeli engedélyét nekünk felmutatni szíveskedik, mely szerint őfelsége beleegyezését adja a japán hadifoglyok Szovjetunióban történő munkájához, úgy mind én, mind honfitársaim hajlandók leszünk napi tizenkét órát bármilyen beosztásban dolgozni. Ha ennek az engedélynek a megszerzése az önök számára nehézséget jelentene, úgy elfogadjuk a jelenlegi japán kormány megbízottjának hasonló tartalmú, nekünk személyesen átadott üzenetét császárunktól. Ennek hiányában kénytelenek vagyunk a munka megtagadását tovább is folytatni.

Asuka hangja eddig udvarias, de határozott volt. Most egész alázatossá változott, s beszédét így fejezte be:

— Ügyész úr tudni akarta munkamegtagadásunk okát. Nos, én közöltem önnek. Mind honfitársaim, mind a magam nevében hálásan köszönöm ügyész úr türelmét.

A bizottság tagjai összesúgtak, majd Onufrijev így válaszolt:

— Asuka elítélt szavai csak megerősítették azt a meggyőződésemet, hogy a japán nemzetiségű elítéltek még most is olyan gyűlölettel tekintenek a Szovjetunióra, mint a háború napjaiban. Vegyük tudomásul, hogy a japán elítéltek éppen olyanok, mint a többiek, a hadifoglyokat megillető jogokkal nem bírnak. Hirohito császárt pedig a Szovjetunió kormánya háborús bűnösnek tekinti, s minden tőle telhetőt megtesz, hogy bíróság elé állítsa.

Így végződött a belügyminisztériumi bizottság látogatása. Asuka altábornagy története azonban folytatódott.

1953 augusztusában két polgári ruhás egyén érkezett a 2. számú büntetőtábor 8-as pontjára. Asukát hívták magukhoz. A Szovjetunió kommunista pártjától kiküldött bizottság tagjaként mutatkoztak be, akiknek feladata a volt állambiztonsági minisztérium vezető tisztviselői magatartásának kivizsgálása. Röviden megkérdezték Asukát hatéves vizsgálati fogságának körülményeiről, majd közölték vele, hogy rövidesen Moszkvába szállítják, hogy ott tanúvallomást tegyen a vele szemben alkalmazott embertelen kihallgatási módszerekről és az azokat végrehajtó nyomozókról.

Asuka újabb csapdát sejtett, most azonban tévedett. 1953 októberében valóban Moszkvába szállították, s a Lubjankában helyezték el, de egész más körülmények között, mint két évvel ezelőtt: mindent megkapott, ami egy tárgyalásra beidézett tanúnak az európai országokban kijár. Csupán a külvilággal nem érintkezhetett.

Egy hideg novemberi napon a tárgyalóterembe vezették. A vörös posztóval bevont asztal mellett öten ültek, valamennyien katonák. Gyorsírók, fegyőrök s néhány polgári ruhás egyén tartózkodott a teremben.

Személyi adatainak ellenőrzése után az elnöklő vezérőrnagy felszólította az igazság hű elmondására, majd jelt adott, s két fegyőr a terembe vezetett egy magas termetű, sovány férfit, akit közvetlenül Asuka mellé állítottak.

— Forduljanak szembe! — vezényelt az elnök.

Mindketten oldalt fordultak.

— Asuka elítélt, ismeri ezt az embert? — kérdezte a vezérőrnagy.

A japán altábornagy szemügyre vette a vele szemben álló sápadt férfit, s rögtön felismerte. Az elnök felé fordult.

— Igen — mondta határozottan —, ez Lobacsov ezredes.

— Volt önnek Lobacsov kihallgató tisztje? — hangzott az újabb kérdés.

— Igen.

— Kényszerítette önt Lobacsov fizikai eszközökkel hamis vallomásra, vagy az általa felvett jegyzőkönyv aláírására?

— Kényszerített.

— Mondja el, milyen eszközökkel

Asuka nem válaszolt rögtön. Eszébe jutottak a Lubjanka vallatóhelyiségeinek összes borzalmai, s szíve elszorult. De erőt vett magát, s így válaszolt:

— Lobacsov ezredes valamennyi, velem szemben alkalmazott vallatási módszerét elmondani sok időt venne igénybe, s kérem önöket, kíméljenek meg ettől. De valószínűleg tudomással bírnak önök a vércsapolási módszerről, amely előttem a legborzalmasabbnak látszik. Velem ezt is alkalmazta Lobacsov ezredes.

Az elnök utasítására Asuka részletesen ismertette a vércsapolás módozatait.

A vezérőrnagy utolsó kérdése ez volt:

— Szabadlábra helyezési ajánlatot tett-e önnek Lobacsov abban az esetben, ha hamis vallomást tesz?

— Igen.

— Elég! — szólta elnök. — Vezessék el!

Egy hónapi távollét után Asuka altábornagy újra a 2. számú büntetőtábor 8-as pontján volt, s habár egészségi állapota napról napra rosszabbodott, mégis mintha beszédesebb, vidámabb lett volna, mint azelőtt. Néha még sakkozni is leült. A lágerpont fogoly orvosainak Asuka kórházbeutalási kísérleteit a táborpont MVD-tisztje minden esetben megghiúsította.

1953 karácsonyának másodnapján a lágerpont „kulturtermének” egyik sarkában Asuka altábornagy csendesén nézte a kifüggesztett újságot. Aki jobban megfigyelte az alacsony termét, megtört, de mégis mindig egyenesen járó katonát, egy könnycseppet láthatott arcán legördülni. Az altábornagy — talán először életében — sírt. Az újság a Pravda 1953. december 25-i száma volt, benne egy rövid közlemény:

„A moszkvai katonai körzet különbírósa Jefremov igazságügyi vezérőrnagy elnöklete alatt tegnap, 1953. december 24-én hirdetett ítéletet Mihail Alekszandrovics Lobacsov, a volt állambiztonsági minisztérium különleges osztálya volt vezetőjének bűnperében.

A bíróság bűnösnek találta Mihail Alekszandrovics Lobacso-

vot a szovjet büntető törvénykönyv 58. paragrafusának 1b., 6., 8. és 10. pontjaiba ütköző bűncselekmények elkövetésében, ezért a Szovjetunió kommunista pártjából való kizárásra, lefokozásra, összes kítüntetésének és vagyonának elkobzására, valamint a legmagasabb fokú büntetésre, halálra ítélte.

Az ítéletet tegnap végrehajtották.”

Epilógus:

Kivonat

A Szovjetunió belügyminisztériuma

2. számú javítótábor

Központi kórház

Kórlap

A beteg neve: Asuka Kirohura

Születési helye: Kioto (Japán)

Születési éve: 1897

Nemzetisége: japán

Elítélve: az 58. paragrafusok 6., 8., 9. és 11. pontjai alapján

A büntetés tartama: 25 év

A büntetés kezdete: 1945. szeptember 23.

A kórházi felvétel ideje: 1954. március 10.

A betegség kimenetele: elhalálozott 1954. május 28-án

A halál oka: milliaris tuberculosis

Lihenszkij kezelőorvos

Vasziljev vezető orvos

ENYHÜLÉS

Elérkeztünk az 1954. esztendőhöz.

A hírek szerint óriási arányú tisztogatási akció folyt le Moszkvában az elmúlt hónapok alatt, és főleg a Berija-vonal embereit távolították el elsősorban, kit azonnali likvidálással, kit táborokba dugva. A mi politikai tisztjeink közül is kezdtek néhányan eltűnedezni, s a félelem egyre jobban mutatkozott rajtuk. Most ők igyekeztek rábeszélni a foglyokat kérények írására, mondván: a Berija-idők elmúltak, ők is nagyon nehezen tudták elviselni. Tisztában vannak azzal, hogy mennyi

ártatlan fogoly van a táborokban, ezért csak írni kell, s újra írni!

S valóban, igen rövid idő alatt több ítéletmegsemmisítő válasz érkezett a foglyok kérvényére, de főleg volt párttagok részére. Ránk külföldiekre nem vonatkozott semmiféle amnesztia, semmiféle rendelet. Hivatalosan közölték velünk, hogy ne is írjunk, mert ügyeink már felülvizsgálat alatt állnak az országaink képviselőivel folytatott tanácskozásokon, és nekünk csak várnunk kell.

Egy újabb ukáz elbocsátandónak jelölte meg mindazokat, akik büntették elkövetésekor kiskorúak voltak, és ha büntetésük egyharmadát már kitöltötték, valamint ha jó viselkedésük miatt a lágervezetőség ajánlja őket az idő előtti szabadulásra.

Egy másik rendelet ugyanebben a szellemben foglalkozott a nagykorú bűnösökkel, de azoknak ítéletük kétharmadát kellett leülni, példásan viselkedni, hogy szóba jöhessenek.

LÁZADÁS DAGISZTÁNBAN

Ilyen viszonyok közepette kaptunk hírt a dagisztáni táborban kitört újabb felkelésről s annak barbár vérbe fojtásáról. Ez a táborvezetőség sehogyan sem akart alkalmazkodni a megváltozott időkhöz, sőt: vissza akarta állítani a néhány év előtti, kínos emlékü rendszert. Kihirdették, hogy újra vegyesen lesznek a táborokban a politikaiak és a közbüntényesek. Egyrészt mert szerintük ez mindkét réteg számára csak előnyökkel fog járni, másrészt mert így hatalmas adminisztrációs költséget takarítanak meg.

A politikai foglyok sztrájkba léptek, s a moszkvai lágerügyész kiküldését kérték. Válaszul a táborparancsnokság ostromállapotot hirdetett ki, s a tábort harckocsizó és gépkocsizó gyalogos egységekkel vétette körül. Közben sikerült a férfi és női táboroknak egyesülni, benzinhez és robbanóanyaghoz jutni. Kezdetleges kézigránátok, Molotov-koktélok már rendelkezésre álltak, mikor a harckocsik benyomultak a tábor területére.

Kezdetét vette a két napig tartó hősie küzdelem, ahol a nők férfiakat felülmúló bátorsággal harcoltak. Robbantak a harckocsik, égett a fél láger, de a foglyok tovább folytatták

az egyenlőtlen csatát, s végül a katonaság visszavonult. Másnap reggel újra kezdődött a viadal: a foglyok megfogadták, hogy inkább elpusztulnak, de nem adják meg magukat. Tanultak a vorkutai példából.

A második nap estéjén a csekisták beszüntették a tüzet. Megérkezett a főügyész, és álljt parancsolt. Másnap reggel bement a táborba, s igen megértő hangon tárgyalni kezdett a foglyokkal. Először is közölte, hogy máris leváltotta az egész táborvezetőséget, s ezt írásokkal igazolta. Ünnepelesen megígérte, hogy nem lesz semmiféle keveredés a közbüntényesekkel, és becsületszavát adta, hogy a foglyok közül senki nem kap büntetést a sztrájkban való részvételért és az azt követő fegyveres lázadásért.

Annyira meggyőzően beszélt, szavai annyira őszintén csengtek, hogy a foglyok beszüntették az ellenállást. Csodák csodájára — s talán először a szovjet lágeretek történetében — a lázadóknak semmi bajuk nem lett, legalábbis 1955 végéig ilyesmiről nem hallottunk.

A moszkvai ügyész betartotta szavát: a politikai foglyok továbbra is elkülönítve maradtak, s lassanként az előírt rendelkezések előnyeiben részesültek. A tábor vezetőségének valóban nyoma veszett...

HAZAI LAPOK

Az év elején küldött első levelezőlapjainkra kezdtek válaszok érkezni. Nyolc-tíz év óta nem tudtak rólunk családtagjaink semmit, sokunkat már halottnak könyveltek el. Amilyen leírhatatlan örömet jelentettek egyesek számára ezek az első, hazulról érkezett sorok, ugyanolyan nagy tragédiát rejtettek magukban mások számára.

Ugyanis az országok többségében általános törvény, hogy ha valaki öt esztendei távollét után semmiféle életjelt nem ad magáról, a hatóságok halottnak nyilváníthatják. Különösen vonatkozott ez a háborúban vagy az azt követő zavaros időkben eltűntekre. Voltak közöttünk olyanok, akiket 1945-ben ítélték el, és sehogyan sem tudtak kapcsolatba jutni családtagjaikkal. Természetes, hogy például a két gyerekkel odahaza maradt feleség várt-várt, de miután férjétől semmi

hírt nem kapott, a hatóságokhoz fordult. Ezeknél a csatlós szerveknél talán már előbb is érdeklődött férje után, de hát mit tudott csinálni egy kis megszállott ország szerve Moszkvánál? Egész pontosan semmit, legfeljebb ha a feleség sejtette, hogy férje szovjet lágerben ül valahol, azt tanácsolták az asszonynak, hogy írjon Moszkvába, és kérje címét. Persze az ilyen levelekre vagy egyáltalán nem érkezett válasz, vagy ha igen, akkor az, hogy „a nevezett nem tartózkodik szovjet területen”.

1950-ben viszont, öt év elteltével, a hatóságok készséggel kiadták a férj halotti bizonyítványát, örülve, hogy végre leírhatják számlájukról, hiszen valójában az illető már tényleg meg is halhatott, de ha nem, akkor Sztálin gondoskodik arról, nehogy hazakerüljön.

A férje halálát bizonyító irat birtokában az egyedülálló „özvegy” magától érthetően új élettársat keresett, és férjhez ment. És most, 1955-ben, amikor már két vagy három gyereke is volt a második férjétől, megérkezik az életben lévő első férj levele...

Mi a teendő? Jogilag nincs rá megoldás, és a három érdekelt fél közül senki sem hibás. Viszont nem lehet két férje a négy vagy öt gyermekes anyának, még ha hivatalosan az egyik halott is volt közben.

Ilyen családi állapotot leíró válaszokat kapott sok lágertársam. Volt olyan, aki hosszas lelki tusa után az öngyilkosságot választotta megoldásnak. Volt, aki félőrülden került haza, tíz év után meglátta családját, s utána teljesen megőrült. A bolsevista jog, a bolsevista humanizmus nevében...

A legközelebbi ukáz rendelkezései már a külföldiekre is vonatkoztak, s bennünk azt az érzést keltette, hogy még sincs olyan közel a szabadulásunk. Bevezették ugyanis az úgynevezett büntetésleszállítást, a végzett munka arányában lényegesen csökkentve a normákat. Eszerint:

111%-os munkateljesítményért egy napot leszállítanak a büntetésből, 121%-os munkateljesítményért pedig két nap jár.

Így havi huszonhat napi, 121%-os munkával a fogoly összesen 78 nappal kevesbítette büntetésének idejét; elvileg egy hónap helyett majdnem hármat ült le. Az MVD nem tévedett: ilyen tervtúlteljesítések soha nem voltak a Szovjetunióban!

Függetlenül attól, hogy a fenti előírásokat ránk is alkalmazták, hamarosan tudomásunkra hozták, hogy az összes külföldi foglyot gyűjtőhelyre fogják szállítani, onnan pedig vissza a hazájukba. De tekintve a foglyok szétszórtságát, ez nem fog

máról holnapra menni, s egy év is beletelhet, míg otthon leszünk. Addig továbbra is levelezésben állhatunk az otthonnal: havonta egyszer írhatunk, hazulról csomagot, sőt: pénzt is kaphatunk. Munkánkért fizetésben lesz részünk, úgy, mint a szabadoknak, de a szokásos levonásokkal.

A hazaszállítási rendelet nem tekintette külföldieknek a bukovinai, beszarábiai románokat, még ha családjuk Romániában is élt. E területeket a Szovjetunió magához csatolta a háború után, s az onnan származókat szovjet állampolgároknak tekintették. Éppen úgy, mint a lengyelektől, finnektől, magyaroktól elvett területekről származókat. Ezek továbbra is lágerben maradtak, és rájuk nézve érvényesek voltak a szovjet állampolgárokra vonatkozó rendelkezések.

Nagyrészt már saját ruháinkban érkeztünk meg a gyűjtőhelyre, amelyen kizárólag csak külföldi nemzetiségű foglyok tartózkodtak. Huszonhét különböző nemzet képviselőit számoltam meg. A szovjet táborok mélyéről egymás után érkeztek a különbözőféle földrészek még életben lévő rabjai. Koreait éppen úgy lehetett találni, mint hollandot vagy olaszt, de akadt francia, angol és amerikai is. Ez utóbbiakat valószínűleg a szövetségi hűség jegyében tartotta fogva évekig a Kreml...

DR. BÁRDOS VISSZATÉR

Újra találkoztam Bárdos kollégámmal, akitől 1951 végén váltam el. Attól kezdve végig Vorkután volt, ő ismertette részleteiben a múlt évi ottani lázadás mozzanatait, de más érdekességgel is szolgált. Így elmondta, hogy ugyancsak Vorkutára került 1953 elején a volt magyar belügyminiszter, Kádár János is. A hírek szerint közben rehabilitálták, visszaszállították Magyarországra, s ismét vezető szerepet játszik a kommunista pártban.

Dr. Bárdossal hazaszállításunkig együtt voltam. Az 1956-os magyar forradalom legázolása után ő is külföldre távozott, s újra találkoztam vele 1956 decemberében Svájcban. Röviddel ezután gépkocsibaleset áldozata lett, de genfi tartózkodásunk idején nyílt levelet intézett a szovjet tankok segítségével köz-

ben miniszterelnökké előléptetett Kádár Jánoshoz, s a levél egy másolatát átadta nekem. Választ persze sose kapott, de kötelességét megtette. Íme, a levél:

EZT MÁR ELFELEJTETTE, KÁDÁR ÚR?

1949 végén az ÁVO váratlanul letartóztatott Budapesten. Vád: népellenes szervezetben való részvétel, a demokratikus államforma iránti ellenséges magatartás, antikomunista propaganda stb.

Jóllehet a vád szervezkedésről szólt, ügyemben mégis egyedül voltam a vádlott.

Az ÁVO nyomozóapparátusa hat hétig vallatott, különböző fizikai módszereket alkalmazván, amelyeknek részletezése felesleges, hisz' időközben világszerte hírhedtekké váltak.

A fenti idő eltelte után nyomozótisztem, Berei főhadnagy úr őszintén megmondta, hogy semmi terhelőt nem találtak ellenem, de tekintve, hogy túl sokat tudok az ÁVO nyomozási technikájáról, s különben is én lélekben a kommunizmus ellensége vagyok, az apám főkönyvelő volt a Horthy-érában, én pedig a Donnál is voltam, tehát ülnöm kell. Berei főhadnagy megmutatta az ÁVO korlátlan hatalmú főnökének, Péter Gábornak az írását, miszerint engem át kell adni az MVD szerveinek.

Tiltakozásomra, miszerint magyar állampolgárt nem lehet csak úgy egyszerűen idegen államnak kiszolgáltatni, Berei először elmosolyodott, majd hatalmas pofon kíséretében nyájasan a következőket mondotta:

— Vegye tudomásul, hogy a Szovjetunió nem idegen állam, ő a mi felszabadítónk. De ha maga törvényes formát akar, úgy azon is segíthetünk.

Néhány nap múlva hívatott, s felmutatott egy nevemre szóló átadási határozatot.

— Nézze meg, ki írta alá. Remélem, ez elég magának.

A határozaton a következő aláírás állott: *Kádár János, a magyar népköztársaság belügyminisztere*. Ez az aláírás huszonöt évre szóló elítélést és hét év fogságot jelentett számomra, s hamarosan megkezdtem vándorlásomat és a politikai foglyok keserves életét a Szovjetunió lágerdzsungeljében.

1953 januárjában rendelő orvosként dolgoztam a vorkutai haláltábor egyik lágerpontján. A sztálinizmus terrorja vadul dühögött, éhség vagy tüdőbaj, skorbut, halál...

Egy fagyos januári délelőtt az őrségre hívtak egy újonnan érkezett fogolyszállítmány megvizsgálására. A szállítmány valamennyi tagja nagyon rossz bőrben volt, de a legszánalmasabb külsőt az én honfitársam, a magyar kommunista párt jelenlegi főtitkára, Kádár János nyújtotta. Az a Kádár, aki engem az MVD-nek adatott át. A szállítmányt kísérő durva örök kiabálását sem hallottam, csupán ezt a szánalmas figurát néztem. Nem éreztem iránta semmiféle bosszút vagy gyűlöletet, csupán két közmondás jutott eszembe: *Így múlik el a világ dicsősége!* és *A forradalom felfalja saját gyermekeit!*

Kádár még a szovjet viszonyokat tekintve is rettenetes sovány volt, elkínzott. Fogai kiverve. Jobb kezének ujjairól hiányoztak a körmök. Olyan rossz állapotban volt, hogy a lágerpont egészségügyi részlegének vezetője — különben minden politikai fogoly esküdt ellensége — is kénytelen volt azonnal kórházba utalni.

Öt hetet töltött Kádár János a kórházban, ami után egy hólapátoló brigádba kapott beosztást.

Kádár gyakran járt az általam vezetett rendelőbe, kettős kesztyű engedélyezését, valamint fogprotézis csináltatását kérve. Még akkor is szánalmas állapotban volt. Vallatásai során a hátgerincére kapott ütlegek miatt nem tudott egyenesen járni, s a legkisebb zajra is félénken összeresztett.

Én szándékosan rendeltem be több ízben a rendelői órák után, hogy valamennyire nyugodtabban elbeszélgessek vele. E beszélgetések folyamán Kádár igen óvatos volt. Politikai vonatkozású ügyekről csak hetek múltán kezdett beszélni, de akkor is csak jelentéktelen dolgokat. Hangoztatta, hogy dacára az átélt szenvedések dacára idealista—kommunista maradt. Noha Sztálin közben már meghalt, mind róla, mind Rákosi-ról a legnagyobb óvatossággal beszélt, valószínűleg az esetleges megtorlásoktól félve. Letartóztatása okáról mélyen hallgatott, a Rajk-ügyről szintén. Az ÁVO embertelen kihallgatási módszereiről viszont bővebben mesélt. Gyakran emlegette a szadista Farkas Vladimir ezredest, aki a szájába vizelt. Borzongva emlékezett körmei leszakításáról, fogai kiveréséről. Egy alkalommal elmondta, hogy a táborpont MVD-s tisztje kísérletet tett nála a besúgók közé való beszervezésre. „Én ezt megtagadtam” — tette hozzá sietve. (A táborpont foglyainak, valamint saját megfigyelésem szerint is Kádár viselkedésében nem

volt semmi észrevehető, ami besúgóí ténykedésére gyanút szolgáaltatott volna.)

Én semmit sem mondtam Kádárnak aláírásáról, amellyel éveket loptak el az életemből. Csupán egy más táborba való áthelyezésem előtt ismertettem vele fogságom keletkezésének rövid történetét.

Lehet, hogy ön még emlékszik erre, főtitkár úr, valamint az önhöz intézett búcsúszavaimra:

— Én nem haragszom magára, Kádár. Igyekeztek ember lenni!

Ön akkor, Kádár úr, nagyon meg volt lepve. Azzal védekezett, hogy annak idején nem tudta, mit ír alá, kényszerhelyzetben volt. Akkor én megértettem önt, főtitkár úr; önnek akkor nem volt más megoldása, mint ahogy nem volt 1956 novemberében sem. Ön az ő emberük, önnel ők rendelkeznek. Én csak azokra a magyar foglyokra gondolok, akiket talán megint az ön aláírásával adtak át vagy fognak átadni a KGB-szerveknek, s akik sorsa a biztos pusztulás. E szerencsétlen foglyok élete ön előtt jól ismert, hiszen ön is volt fogoly ugyanott.

A mi, volt szovjet politikai foglyok véleménye valószínűleg nem jelent sokat az ön számára. Mi viszont nem tudjuk megérteni, hogy vannak emberek, akik előtt semmi nem számít, még a saját megaláztatásuk sem. Hisz' Vorkután valami emberi megmozdult önben, főtitkár úr.

Vagy ez csak undorító gyávaság volt?

LELKIISMERET

A gyógyszerértárban dolgozott egy Farkas nevű kassai magyar patikus. Politikával egyáltalán nem foglalkozott, s amikor városa 1944 őszén a szovjet csapatok birtokába került, továbbra is megmaradt gyógyszerértárában.

A kassai kommunista párt titkárának azonban igen megtetszett Farkas csinos felesége, s mindenáron meg akarta magának szerezni. Eredménytelenül kísérletezett, az asszony hű maradt urához. A párttitkár ekkor pokoli tervet eszelt ki: feljelentette Farkast a szovjet csapatoknál, miszerint a vörös hadsereg elleni partizántevékenységet szervez.

Miután Farkast lefoglák, a párttitkár megígérte kiszabadítá-

sát, ha felesége néhány éjszakát hajlandó vele tölteni. Férje viszontlátásának reményében az asszony belement az alkuba, de hamarosan tapasztalnia kellett, hogy csalárd fondorlatnak lett áldozata: urát tíz évre ítelték. Sovány vigasz volt számára, hogy a párttitkár hamarosan huszonöt évet kapott állami pénz elikkasztása miatt.

Farkas egészségügyi állapota súlyosnak látszott most, a szabadság előtti hónapokban. Vallási téboly tört ki rajta, ilyenkor sírt, imádkozott, s az Úristen bocsánatáért esdekelt.

Nem értettük ennek okát, hisz' aránylag még fiatal volt, előtte állt a szabadság, s most törik meg? Bárdos doktorral együtt vigasztalni próbáltuk, de félbeszakított bennünket:

— Sem ti, sem más nem tud engem megvigasztalni. Az én bűneimre nincs bocsánat; én tudom, miért imádkozom.

Elképedve néztünk rá.

Sírni kezdett, és ordítva mondta:

— Hát nem értitek? Nem tudjátok, hogy én mennyi embert juttattam börtönbe, temetőbe, mert nem bírtam a kínzásokat? Úgy vertek, hogy mindent elismertem, amit parancsoltak: azt, hogy terrorista voltam, hogy fel akartam robbantani a kijevi városházát, hogy... Mindenre igen volt a válaszem, s azt gondoltam: agyonlőnek, s megszabadulok a kínzásoktól, de nem... — Elcsuklott a hangja. Megtörölte szemét, s újra kezdte: — De nem hagytak békét. Tovább folytatták a vallatást, s „bűntársaim” nevét követelték tőlem. Nem tudtam senkit megnevezni, hiszen hazugság volt az egész vallomásom. Erre ők adták a neveteket, s ütöttek, amíg csak igent nem mondtam. Nem tudom, hányszor, lehet, hogy száznál is többször. Aláírtam, hogy én voltam a partizánok vezetője, én adtam parancsokat robbantásokra, gyilkosságokra, s én szerveztem be az embereket. Aláírtam mindent. Ismeretlen, soha nem látott személyeket kevertem bele az ügybe; ezeket miattam ölték meg, ezek miattam szenvednek most is. Nekem pedig hálából csak tíz évet adtak. Ó, nagyon nagy az én vétkem, most már megértitek, ugye? Éveken keresztül imádsággal csitítottam a lelkiismeretemet, de most, ha szabadon engednek, nem bírom tovább! Kinek a szemébe merek belenézni? Én, a gyilkos?!

Megdöböntő volt hallgatni Farkas lélekbe markoló vallomását, amely papírok nélküli vádirat volt az egész csekista rendszer ellen.

Valami nyugtatót ajánlottunk neki, de elhárította:

— Megnyugszom én magam is. Köszönöm, hogy végighallgattatok.

Aznap éjjel bezárkózott a gyógyszerárba, s az összes fellelhető savat kiitta. Amikor reggel rátaláltunk, már nem volt benne élet...

Ezzel zárult az 1954-es esztendő.

FÉLNEK A CSEKISTÁK

Tíz év után végre jóllakottan, kis fenyőágacskákkal, gyertyákkal köszönthettük a karácsonyt és az újévet. A megszelídült fegyőrök némán járták a barakkokat, látták a feldíszített ágakat, megálltak egy pillanatra, de senki közülük nem tett semmiféle megjegyzést. Azelőtt ilyen ünnepségért az egész barakkot karcerba vitték volna.

A parancsnokok, politikai tisztek, katonák, fegyőrök egyre inkább barátságos magatartást akartak mutatni felénk, de szemükben ott volt a kétségbeesés. Volt is mitől félniük. A kiszabadult, rehabilitált párttagok nem maradtak tétlen: most éltek az alkalommal, hogy törleszthessenek. Kímélet nélkül tették meg a légerek valós helyzetét visszatükröző jelentéseiket illetékes helyekre, és részletesen ismertették a táborbeli hóhérok munkáját. Ténykedésüknek igen sok esetben meg is volt az eredménye: minden héten leváltottak vagy letartóztattak valakit a volt pribékek közül. Több ízben hívtak foglyokat vallomástételre, ha velük szemben az új lágerlakó-jelölt azelőtt embertelen volt.

A katonaság tagjait orvosi vizsgára a fogoly orvosok rendelkezésére küldték, ez ugyanis nem került pénzbe. De számomra ez volt a legnagyobb erkölcsi elégtétel: látni tegnapi kínzóimat most sorban várni *énrám*, a tegnapi számozott, névtelen rab-szolgára, hogy valódi vagy képzelt betegségük miatt egy-két nap szabadnapot engedélyezzek nekik. Igyekeztem velük minél kevesebbet beszélni, erélyesnek, de egyben igazságosnak is lenni, hisz' végeredményben félrevezetett végrehajtó eszközök voltak csak.

Csomagjainkat továbbra is a fegyőrök nyitották ki, és áhítatosan nézték a nyugati élelmiszereket, konzerveket, dohányneműt, ruhákat. Aki közülük azelőtt valamennyire is ember volt hozzánk, most minden csomagból kapott valamit, nem felejtettük

el. A kapott holmikat ki is vihették családjuknak, a régi moztások megszűntek. Másnap viszont ők keresték meg a tegnapi ajándékozókat, s egy-két deci vodkát hoztak számukra.

ATEIZMUS?

Néha a zónán kívülre is kimehettem szabadokat vizsgálni, s ilyenkor nem jött velem fegyveres őr; elég volt kíséretnek a beteg valamelyik hozzátartozója. Egy esetben érdekes élményben volt részem

Ateista felfogásáról közismert főkönyvelő vitt ki beteg édesanyját megvizsgálni. Amint a beteg szobájába léptem, rögtön szemembe tűnt az egyik legtiszteltebb orosz szentnek, Csodatévő Szent Miklósnak ikonja, előtte két égő gyertyával. A főkönyvelő csendesen megszólalt:

— Az anyám nagyon vallásos. Isten adjon neki egészséget! — s kifordult teát készíteni.

Kisebb gyomorrontása volt a nénikének, aki mindenről kérdezősködött. Nagyon kedves volt hozzám, s amikor elbúcsúztam tőle, pravoszláv módra megáldott.

SZOVJET GYEREKEK

Egy másik eset élénk fényt vet arra a nevelésre, amelyben a táborok körüli szabad lakosság gyermekeit részesítette a rendszer. Ezek szemében a táborban lévők mind bűnösök, a nép és az állam ellenségei, hiszen az iskolákban erre tanították őket, nevelőiktől csak ezt hallották. De a gyereklélek még a Szovjetunióban is megőrzi a maga egyszerűségét.

Történt a következő:

A gyűjtőponton nem volt röntgengép, az idő és a körülmények viszont lehetővé tették, hogy szűrővizsgálati kéressel járuljunk a táborkörzet parancsnokságához. Meg is engedték, hogy hetenként kétszer az onnan három kilométerre lévő, szabadok részére épített poliklinikán átvilágíthassuk a betegeket.

Négy-öt fogoly egy szekérre került, a többi tizenöt-husz mellettük gyalogolva egy pisztolyos őr kíséretében elindult.

A Nyugatról kapott csomagoknak már nagy híruk volt, azok tartalmát a fegyőrök révén úgyszólván minden család megkóstolta, s irigyen szemlélték ruháinkat is.

Két fiatalabb beteggel a szekér előtt mentem, s alighogy rátértünk a falu mellett elvezető útra, négy-hat éves gyermekek serege jött felénk. Megálltak előttem, kezüket nyújtották, s vékony hangjukon kórusban zengtek:

— Gonosztevő bácsi, adj kopeket!

Adtunk. És sok mást is.

A régi elv, *Aki meghalt, az a bűnös* alkalmazására kitűnő alkalom nyílt Berija lefogásával és kivégzésével. Hirtelen ő lett a felelős mindenért, ő csinált minden rosszat, hogy diszkreditálja a pártot, amely azonban mindig az egyenes úton járt. Humanista magatartásának most is tanújelét adja, amikor könnyítéseket vezet be a lágerekben, hazaengedi a külföldieket, eltörli a számozást — és így tovább.

Igen, a párt kénytelen volt mindezeket megtenni, mert a húr túl volt feszítve, ez az igazság. A Sztálin halálát követő évben a néphangulat olyan feszült volt, a helyzet annyira bizonytalan, hogy a saját maga által megtöltött puskaaporos hordó tetején ülő Kreml annak felrobbanása fenyegette. Ez kényszerítette a Malenkov—Hruscsov-féle együttest engedmények megtételére, és nem a demagóg, papagájmódra hangoztatott emberséges elvek és pártszólamok. Nem a központi bizottság, nem a legfelsőbb tanács hozta a könnyítéseket, hanem az idő, amelyet évtizedekig hátráltatott, elnyomott a rendszer.

TEVÉKENYSÉGI TANÁCS

Minden táborponton megalakították a foglyok tevékenységi tanácsát, amely összekötő kapocsként szerepelt az elítéltek és a lágervezetőség között. Tagjainak megválasztása elvileg demokratikus módon, a foglyok akaratából történt, de a vezetőség mindenáron igyekezett a részére megbízhatónak látszó személyeket behozni a tanácsba, és az egész szervezet saját akarata szerint irányítani. A mi pontunkon ez nagyon kis mértékben sikerült;

mindent elkövettünk, hogy a mi embereinket válasszák meg.

A tevékenységi tanácsnak többféle joga volt:

verekedés, lopás, kisebb kihágás ügyében saját maga dönthetett a bűnös elítélése felett;

a tanács útján bármelyik lágervezetőségi tagtól kihallgatást lehetett kapni, s vele a problémát megvitatni;

munkamegtagadás esetén a tanács köteles volt vizsgálatot indítani, a fogoly védekezését írásba venni, és az ügyet véleményezni a parancsnokság előtt; csak ezután kerülhetett sor esetleges ítéletre;

szovjet állampolgárságú, kiválóan dolgozó foglyot a tanács büntetéscsökkentésre ajánlhatta a lágerügyésznek, aki rendszerint hetente látogatta a táborpontokat, s ilyenkor szabályszerű bíróság alakult meg. Tagjai: az ügyész, a tanács két képviselője, a fogoly közvetlen főnöke és a láger egyik megbízottja. Nem egy esetben megtörtént, hogy másfél-két évvel lecsökkentették a fogoly ítéletét, s ezt azonnal be is vezették a törzskönyvébe.

Bármilyen szovjet befolyás alatt lévő ország újságjait is megrendelhettük a szovjet lapok mellett, így nagyjából tudtunk a világ eseményeiről. Jöttek a levelek, érkeztek a csomagok főleg Ausztriából és Nyugat-Németországból. Münchenből hangszereket és egy csapatra való futballfelszerelést kaptunk. A zenei és sportélet megindult, a foglyok tábor közötti mérkőzéseket rendeztek, sakkbajnokságokat tartottak, hangversenyeket rendeztek, s a közőnség sorait többségében szabadok töltötték meg.

Hivatalosan havonta kétszer volt mozielőadás, de pénzért lehetett hetenként filmet kölcsönözni, még nyugati gyártmányú zsákmányoltakat is. Így láttuk újra A kaméliás hölgyet Greta Garbóval és Robert Taylорral.

MOLOTOV SÓGORA

Hatvan év körüli, csendes öreg fogoly tartózkodott a gyűjtőponton, szabadulását várta majdnem tíz év után. Felcserként segédkezett a kórházban, s többször beszélgettem vele. Dmitrij Szemjonovics Zsemcsuzsin volt a neve; a Szovjetunió külügy-miniszterének, Molotovnak volt felesége a húga, Polina Szemjonovna Zsemcsuzsina.

Sehogyan sem akartam elhinni, de bebizonyosodott, hogy tényleg Sztálin egyik legbelsőbb barátjának a sógora.

Zsemcsuzsin nem volt kommunista. Közvetlenül a bolsevista forradalom győzelme után Mandzsúriába emigrált, s ott élt 1945-ig, amíg a szovjet csapatok oda be nem vonultak. Mint minden, a hazáját elhagyott szovjet polgár, ő is megkapta a maga tíz évét. Hiába volt a magas rokonság, büntetését végig kellett ülnie, sőt: 1949-ben a húga is lágerbe került mint „egy cionista központ” tagja.

Sztálin nem kímélt senkit, ha tisztogatni kezdett...

Ez év júniusában volt a német kancellár, Konrad Adenauer moszkvai látogatása. Minden fogoly várt valamit ettől a kiváló, józan politikustól, és nem is csalódtak.

Néhány hónap múlva a szovjet kormány hivatalosan közölte, hogy az elítélt német „bűnösöket” visszaengedi hazájukba.

Ez volt az első, újságban napvilágot látott hivatalos közlemény a fogolyelbocsátásokról. Örömnepélyt rendeztünk aznap este. A németek valósággal lázban éltek, csomagjaikat szétosztották. Adenauer minden fogoly előtt a megváltást személyesítette meg.

KERESZTELÉS A TÁBORBAN

A kórházban nővérként alkalmazott fiatalasszony, aki egyébként az egyik politikai tisztnek volt a felesége, egy délután bizalmasan félrevont, s így szólt hozzám:

— Nézze, én magában teljesen megbízom, ezért is fordulok magához. Annyi ismerőse van itt, hogy biztosan tud rajtam segíteni, és én nagyon hálás leszek.

Kissé meglepődtem, és kíváncsian kérdeztem:

— Miről van szó?

— Tudja, nekem van egy másfél éves lányom és egy háromhónapos fiam. Szeretném őket megkereszteltetni pappal, s odaikint nincsenek. Tud valaki megbízhatót itt a táborban?

Hitetlenkedve néztem rá, de az asszony többször is bólintott.

— Komolyan beszélek, én hívő vagyok, és annak akarom nevelni a gyermekeimet is.

— De hiszen végszükség esetén saját maga is megkeresztelheti

őket; erre minden kereszténynek joga van — vetettem ellen.

— Tudom, de jobb szeretném pappal, amíg lehetséges. Ki tudja, mikor lesz még erre alkalom. Kerítsen papot, s lehetőleg görögkeletit... Megáldja az Isten érte...

Elgondolkoztam. Az egész táborban egyetlen pravoszláv szerzetesről tudtam, Pityirim atyáról, aki fűtő volt a konyhán. Igen rendes embernek ismertem, így az asszonyhoz fordultam.

— Szerzetes jó lesz?

— Van? Az még jobb! — örvendezett.

Megígérttem, hogy utánanézek a dolognak, s másnapra ígértem válaszomat.

Az ügynek nem volt „provokációs szaga”, de felkészültem minden lehetőségre. Bővebben tájékoztattam a szerzetesről, s megnyugtató válaszokat kapva közöltem vele a dolgot. Készségesen állt rendelkezésemre. Azt mondta, hogy csak egy nagyobb edényre lesz szüksége, más mindene van.

Ilyen edény bőven akadt a rendelőben, s másnap értesítettem a nővért, hogy a másnapi ebédszünet alatt, úgy két óra tájban hozza be a két gyereket vizsgálatra, mi már várni fogjuk.

Ebéd után elküldtem a rendelőügyeletes takarítót pihenni, s magam maradtam. Kissé nyugtalankodtam, mert ha beugrálásról van szó, és szertartás közben bejönnek a katonák, én még csak mondhatom, hogy a gyerekeket vizsgálom, de mi lesz a szerzetessel?

Amint Pityirim atya megérkezett, közöltem vele aggodalmamat. Elmosolyodott, keresztet vetett, és azt mondta:

— Nem hinném, hogy ez a fiatalasszony provokálna. De ha be is jön valaki, én azt fogom mondani, hogy önt hívtam a konyhára a tejet megvizsgálni, azt ilyen időben hozzák. Ezt a kis zacskót pedig nem vehetik el tőlem, ez papi mivoltomhoz tartozik, és az idők megváltoztak. Ne tartson semmitől!

A nővér pontosan érkezett. A gyermekek meglehetősen sivalkodtak, amikor fejüket a vízbe mártotta a szerzetes, de minden más zavaró körülmény nélkül megtörtént a keresztelés. A keresztapát én helyettesítettem.

— Nagyon, de nagyon köszönöm mindkettőjüknek — mondta örömmel az asszony, és száz rubelt csúsztatott Pityirim atya kezébe. Nekem is ugyanannyit akart adni, s amikor nem fogadtam el, azt is a szerzetesnek adta.

Amikor délután bejött, félliter vodkával lepett meg. Azt viszont elfogadtam.

Már június óta általában havonta kétszer két-három tagú agitátorbizottság látogatta meg táborpontunkat. Gyűlést hívtak egybe az ebédlőben, a részvétel nem volt kötelező, de mégis sok fogoly elment rá. Rövid előadásokat tartottak különböző témákról; eléggé tárgyilagosan beszéltek, de a kommunista rendszer elsőbbségének kidomborítása volt vezérfonaluk. Tárgyaltak szociális, politikai, gazdasági, vallási, katonai problémákat. Kérdéseket lehetett feltenni nekik, s azokra meglehetősen értelmes válaszokat adtak. Hangsúlyozták a régi és az új lágerélet közötti különbséget, arra az egyszerű fogolylélektanra alapozva látogatásaikat, miszerint az ember hamar elfelejti a rosszat, de sokáig megőrzi jó emlékeit. Ekképpen tíz évig szenvedhettünk, de az utolsó néhány hónap alatti viszonylagos jólét maradt meg csak emlékezetünkben.

Sok esetben igazuk volt: évek múltán találkoztam volt fogolytársaimmal, s jobbára az 1955-ös változásokról, az akkor látott filmekről, az első csomagról kezdtek beszélni, s nem a lágeréletet elevenítették fel. Emberi tulajdonság ez, s bennem is élénkebben él a mordvin raktáros húsvéti ajándéka, mint vállatóim rúgásai.

Több nyelvet beszélő, jól képzett, aránylag fiatal tisztekből állt az agitátorcsoport. Valamelyik gyűlésük után egy alezredes bejött a rendelőbe, s fejfájás ellen kért valamit. Közben körülményeim iránt érdeklődött, s amikor megtudta nemzetiségem, minden további nélkül leült, megkínált cigarettával, s Magyarországról kezdett beszélni, mégpedig elképesztő őszinteséggel:

— Ott is voltak túlzások minden vonalon, de azokat még helyre lehet hozni valahogy. A kérdés ott van, hogy kikkel? Nincs ott megfelelő káderünk a jelenlegi vezetők helyettesítésére, s ez igen szomorú.

Ez a beszélgetés 1955 nyarán folyt le, és a szovjet tiszt szavai előrevetették Rákosi-Róth egy év múlva bekövetkezett bukását...

Az agitátor hirtelen témát változtatott:

— Mondja, ön hisz a harmadik világháborúban? Már úgy értem: köztünk s Amerika között?

Kitértem a válasz elől.

— Ki tudja ezt biztosan megmondani?

Az alezredes kissé eltűnődött.

— Azt hiszem, egy ilyen összetűzés elkerülhetetlen. Holnap? Tíz vagy harminc év múlva? Nem tudom, de elkövetkezik. És mit gondol, ki győz?

Nem tudtam, mire akar kilyukadni, de éreztem, hogy őszintén beszélhetek.

— Ebben az atombombás világban pontos adatok kellenének ennek eldöntésére. Szerintem ha az összeecsapás bekövetkezik, az igen rövid lesz. A tartalék energiaforrásokkal nem kell annyira számolni, mint az elmúlt háború alatt, mert...

Félbeszakított.

— Itt csak egy megoldás lesz: mi fogunk győzni! S minden körülmények között! Nem érti? Mindjárt megmagyarázom! — Egészen belehevült a témába. — Még akkor is mi fogunk győzni, ha veszítünk! Mert ha alulmaradunk, csak azt veszi el tőlünk a Nyugat, amit tőle kaptunk, amit nekünk adtak. Így végeredményben nem veszítünk semmit. Hitler is elvesztette a háborút, de olyan örökséget hagyott az imperialistáknak, amely megfojtja őket. Olvashatta, hogy a gyarmatokon mindenütt forrong a nép, Algériában már majd' egy éve szabályszerű háború folyik a franciák ellen, s ez terjedni fog mindenfelé. A másik lehetőségről, a mi győzelmünkről nem is beszélek, az annyira kézenfekvő. Ebben az esetben végérvényesen megdöntjük a kapitalizmust, megsemmisítjük a Nyugatot, s nem lesznek többé problémák.

Nem akartam vitába elegyedni az alezredessel, hiszen nem várhattam egy politikai magasiskolán keresztülment szovjet agitátortól, hogy belássa: nem minden úgy van, ahogy azt ő elképzei, s álláspontján változtasson. Szavain viszont sokszor elgondolkodtam, és azokban jó adagnyi igazságot véltem felfedezni. Videant consules.

KÖTVÉNYEK

A Szovjetunióban évenkénti szokás volt kibocsátani állami kötvényeket huszonöt-harmincéves lejáratú idővel. Jegyzésük kötelező volt mindenki számára, az összeget felülről szabták meg. Élvezettel alkalmazták ezt az elítélteknél, s amikor évekig semmiféle fizetést nem kaptunk, néha kezünkbe nyomtak huszonöt-ötven-

száz rubeles kötvényeket azzal, hogy annak ellenértékét az állam levonta tőlünk.

— De hol marad a fizetés a többi hónapról? — kérdeztük.

— Majd megkapják — volt az állandó válasz.

Így ment ez éveken keresztül: ha keserves munkával keresünk valamit, abból először kötvényre vont le az állam, a maradékot pedig ismét az állam vagy a blatnojok tették zsebre. Sokan egyszerűen eldobálták ezeket a papírokat, de aki megőrizte, most, 1955-ben, és ha külföldi volt, jól járt velük. Minden egyes elszállításra kerülő foglytól udvarias formában kérdezték a pénzügyi részleg emberei:

— Államkötvény-papírja van?

S ha bemutatta, azonnal rubelra cserélték át. Ezt megtudták a szabadok, és tekintve, hogy a kötvények nem szóltak névre, rögtön meglátták annak számukra előnyös voltát. Az általuk megbízhatónak tartott foglyokat elárasztották ötven-száz rubeles kötvényekkel, mondván:

— Ezekből pénzt mi az életben nem fogunk látni, de te most a magadénak mondhatod őket. Beválthatod, s akkor felezünk. Így legalább kapunk értük valamit.

Kitűnően sikerült a beváltás, sokaknak teljesen ingyen csináltak. A pénzügyi ellenőrök még csak nem is csodálkoztak a nagy mennyiségű kötvényen; tudták, miről van szó, és ők maguk is váltottak be szabad emberek részére kötvényeket, de azok 75%-át megtartották maguknak...

KÉT RENDSZER FOGLYA

Legnagyobb meglepetésemre valamelyik szibériai táborból szeptemberben megérkezett régi ismerősöm, a nálam néhány évvel idősebb dr. Heller. Utoljára 1943-ban láttam, akkor Budapest mellett volt röntgen-szakorvosi rendelője. Azt gondoltam, hogy valami nagy állást tölt be Magyarországon; zsidó származása miatti német fogsága után ez természetesnek tűnt volna fel előttem.

S most itt találkozom vele mint szovjet elítélttel!

Heller csak két napot tartózkodott a gyűjtőponton, utána egyedül vitték sürgősen Moszkvába, s onnan Budapestre. Elmesélte, hogy Magyarország 1944 márciusi német megszállása

után őt is koncentrációs táborba vitték; ha jól emlékszem, Mauthausenbe. Majd' egy évet töltött ott, a gyengélkedőn segédkezett, és megérte a szövetséges csapatok bevonulását.

1945 nyarának kezdetén a magyar foglyokat útnak indították Budapest felé, és az egészségügyi teendők ellátásával Hellert bízta meg. Simán érkeztek meg Bécsbe, pihenőt tartottak a pályaudvaron, amelyet Heller orvosságok vételezésére akart felhasználni. Vörös szalaggal a karján elindult a pályaudvarparancsnokság felé, de alig tett néhány lépést a sínek között, amikor három szovjet katona megragadta, fejbe ütötte, s eszméletlen állapotban egy kelet felé tartó rabszállítmány vagonjába rakták.

Amikor észhez tért, foglyok között találta magát, és a vonat már magyar területen járt. A foglyok megmagyarázták, hogy valószínűleg hiányos a rablétszám, az őrségnek pedig szám szerint kell elszámolni velük, s őt emiatt rabolták el Bécsben.

Szállítás közben minden magyarázata, tiltakozása eredménytelennek bizonyult.

Kijevbe való megérkezésekor szabályszerűen átvették az elosztó lágerben. Itt éhségstrájkot kezdett, és néhány nap múlva sikerült egy nyomozó elé kerülnie, aki szintén zsidó volt. Heller pontosan elmondta történetét, amelynek végén a tiszt csak ennyit jegyezett meg:

— Itt van papír és ceruza. Írja le pontosan, mi történt magával, miért vitték el a németek, hol volt, hogyan szabadult, hogyan került ide?!

Egész éjjel irodájában tartotta dr. Hellert, majd reggel átvette a leírt vallomást, s egyenesen a karcerbe vitette a szerencsétlen orvost. Két nap múlva újra hívatta; papírt, ceruzát tett elé, s lassan megszólalt:

— Nagyon szép, amit tegnapelőtt kombinált. De most írja le úgy, ahogy volt! De gyorsan!

Heller megint csak ugyanazt adta elő, mint első alkalommal. A tiszt rávetette magát, verni, rugdosni kezdte, s azt ordította:

— Te disznó! Mert zsidó vagy, elvittek a németek, ugye? Oda, ahol mindenki meghalt, és te onnan élve kikerültél? Persze, mert együtt dolgoztál a náccal, eladtad a többieket, te fasiszta kigyó!

Csak akkor hagyta abba az ütlegelést, amikor Heller elájult. Fellocsolta, s nyugodt hangon megszólalt:

— Most megmondod az igazságot, vagy agyonlőlek! Felelj a következő kérdésekre: Ki szervezett be a Gestapóba? Mikor? Ho-

gyan? Hány embert adtál el a németeknek? Milyen feladattal bíztak meg a háború után?

Heller doktor vallatása három hétig tartott, és amikor semmit sem volt hajlandó elismerni a képtelen vádakból, húsz évre ítélték mint a Gestapo és az SS ügynökét.

Azóta is ült, s amikor a külföldi foglyokat kezdték összegyűjteni, az ő neve nem szerepelt azok jegyzékében. Kérvényáradatot indított minden irányban, s néhány nappal ezelőtt elhozták táborából, jelezve neki, hogy szabadulni viszik Budapestre.

Nyugtalan volt, amikor elvált tőlünk. Nem értette, hogy miért viszik egyedül?

Ennek okát csak egy év múlva tudtam meg, amikor már „szabad” emberként találkoztam vele otthon. A magyar főváros központjában dolgozott egy klinikán, s magánpraxissal is rendelkezett a Kálvin tér környékén. Igen jó anyagi körülmények között élt, mégis egy idegbajos benyomását tette rám. Elmesélte: a szovjet fogságból írott egyik kérvénye valahogy a magyar belügyminisztériumba is eljutott. Egy ottani magas beosztott együtt volt dr. Hellerrel a német koncentrációs táborban; tudta róla, hogy semmi köze nem volt a Gestapóhoz, s azonnal közbelépett érdekében. Esete tisztázódott, ezért vitték egyedül haza, elvtársként fogadták, és kártérítésben részesítették.

Otthoni ismerősei, barátai előtt gyanúsak tűnt, hogy Heller nem a többi fogollyal érkezett vissza, pénzt is kapott az államtól, jó álláshoz jutott; mindezekből arra következtettek, hogy dr. Heller az ÁVO embere, s lassan elfordultak tőle.

Budapesti találkozásunkkor Heller kétségbeesetten panaszkodott, hogy akárhová megy, ferdén néznek rá, nem mernek előtte beszélni, félnek tőle, s rendőrségi spiclinek tartják.

Ügynék folytatása: amikor 1956 októberében fellángolt a magyar forradalom, dr. Heller be akarta bizonyítani, hogy nem rendőrügynök, és csatlakozott a forradalmárokhöz. A legvéresebb harcok idején önként az utcákon tartózkodott, kereste, kötözte a sebesülteket, lakását kis kórházzá alakította át.

A forradalom eltiprása után a szovjet segítséggel felállított kommunista kormányzat „az ellenforradalomban való aktív részvétel miatt” 1957 januárjában dr. Hellert felakasztotta...

ADIEU, POKOL!

1955 novemberében elhagytuk a rabok véreből épített országot, s megérkeztünk hazánkba. A KGB keze ott is szorosan kapcsolódott az ÁVH-éba: a feltételes szabadságot nem láttuk meg.

Újra börtönbe kerültünk.

Most magyar börtönbe.